ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД»
МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
Навчально-науковий інститут управління, економіки та бізнесу
Кафедра публічного адміністрування

«Допущено до захисту»
Завідувач кафедри
_____
І.А. Семенець-Орлова
«____»_____2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

«ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ»

Виконав: студент групи
Е-9-23М1ПУА (1.6ддс)
спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»
Богінкевич Андрій Миколайович
Керівник: к. держ. упр., доцент
Капеліста І. М.

Київ 2025

АНОТАЦІЯ

Богінкевич Андрій Миколайович. «Законодавче забезпечення діяльності органів судової влади».

Дипломна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти із спеціальності «Публічне управління та адміністрування» - Міжрегіональна Академія управління персоналом – Київ. 2025

У дипломній роботі визначено теоретичні основи законодавчого забезпечення діяльності органів судової влади. Проаналізовано законодавче забезпечення діяльності органів судової влади в Україні. Розкрито шляхи вдосконалення законодавчого забезпечення діяльності органів судової влади.

Ключові слова: законодавче забезпечення, судова влада, судоустрій, судові органи та установи, державна судова адміністрація, апарат суду.

SUMMARY

Andrii Boginkevych "Legislative Support for the Activities of Judicial Authorities".

Thesis for obtaining the second (master's) level of higher education in the specialty "Public management and administration" - Interregional Academy of Personnel Management - Kyiv. 2025

The thesis defines the theoretical foundations of the legislative support for the activities of the judiciary. It analyzes the legislative support for the activities of the judiciary in Ukraine. Furthermore, it outlines ways to improve the legislative support for the activities of the judicial branch.

Key words: legislative support, judicial authority, judicial system, judicial bodies and institutions, state judicial administration, court apparatus.

ЗМІСТ

ВСТУП 4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ 7
1.1. Сутність та значення судової влади в системі державної влади 7
1.2. Принципи організації та діяльності органів судової влади 13
1.3. Міжнародні стандарти у сфері судоустрою та статусу суддів 18
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ 25
2.1. Система законодавства про судову владу в Україні 25
2.2. Аналіз законодавчого забезпечення ключових принципів діяльності судової влади 30
2.3. Публічне адміністрування в органах судової влади: законодавчий аспект . 51
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ 67
3.1. Напрями реформування законодавства про судову владу в контексті європейської інтеграції 67
3.2. Актуальні проблеми законодавчого забезпечення діяльності органів судової влади та шляхи їх вирішення 74
ВИСНОВКИ 80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 86

ВСТУП

Актуальність теми. Судова влада відіграє ключову роль у захисті та відновленні порушених прав, свобод та законних інтересів громадян. Право на доступ до правосуддя, відповідно до міжнародних та європейських стандартів, покладає на державу обов'язок гарантувати кожній особі можливість звернення до суду. З огляду на сьогодення, слід зазначити, що це фундаментальне право не може бути обмежене навіть в умовах воєнного стану.

Згідно зі статтею 130 Конституції України, держава забезпечує належне фінансування та умови для функціонування судів та діяльності суддів. Ефективне здійснення правосуддя залежить від належного вирішення питань матеріального, кадрового, інформаційного та організаційно-технічного забезпечення. Стан публічного адміністрування судових органів та установ суттєво впливає на якість судових рішень та рівень довіри суспільства до суду, стан захищеності прав людини та верховенства права.

Останні роки характеризуються активізацією чергової хвилі судової реформи та значними змінами в нормативно-правових актах, що регулюють судоустрій та статус суддів. Вдосконалення системи організаційно-управлінського забезпечення правосуддя є, з одного боку, органічною складовою цієї реформи, а з іншого – одним із суттєвих чинників її ефективності та успішності.

Законодавче забезпечення діяльності судової влади протягом останніх років, хоча і динамічно реагує на суспільні виклики, та все ж не вирізняється чіткістю та структурованістю.

Питання публічного адміністрування судових органів та установ не залишилося поза увагою науковців. Проте аналіз наявних наукових розробок з цієї тематики свідчить, що вони здебільшого відбуваються в межах юридичної науки, тоді як увага з боку науковців в галузі публічного управління та адміністрування залишається недостатньою та фрагментарною. Все це, у

поєднанні з динамічністю процесів судової реформи та численними практичними проблемами реалізації її організаційної складової, робить комплексні дослідження публічного адміністрування судових органів та установ своєчасними та актуальними.

Метою даної магістерської роботи є формування теоретичних підходів та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення законодавчого забезпечення діяльності органів судової влади.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- дослідити теоретико-методологічні аспекти законодавчого забезпечення діяльності органів судової влади;
- проаналізувати інституційні та функціональні особливості публічного адміністрування судових органів та установ;
- розробити рекомендації щодо вдосконалення законодавчого забезпечення діяльності органів судової влади.

Об'єктом дослідження є законодавче забезпечення діяльності органів судової влади.

Предметом дослідження є законодавче забезпечення діяльності органів судової влади як системне явище та механізм, який забезпечує ефективне функціонування судової влади в сучасній Україні.

У роботі використано системний та структурно-функціональний підхід до оцінки законодавчого забезпечення діяльності органів судової влади, а також методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції, інтеграції, порівняння та деталізації.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є загальні положення теорії публічного управління та адміністрування, доктринальні положення щодо публічного адміністрування судової влади.

Інформаційною базою дослідження є наукові матеріали українських та зарубіжних вчених у сфері публічного управління та адміністрування, судоустрою та правосуддя, аналітичні публікації фахівців-практиків у цих сферах, дані про діяльність судової влади та органів, що здійснюють її публічне

адміністрування, документи нормативно-правової бази щодо організаційних засад судоустрою та статусу суддів, а також положень, що регламентують діяльність органів публічного адміністрування судовою системою України та інші джерела інформації.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному дослідженні теоретичних та практичних аспектів законодавчого забезпечення діяльності органів судової влади на сучасному етапі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що запропоновані заходи з удосконалення досліджуваної системи можуть бути використані в практичній діяльності суб'єктів публічного адміністрування органів судової влади.

Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку літератури.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ

1.1. Сутність та значення судової влади в системі державної влади

Історично формування судової влади є результатом взаємодії законодавчої та виконавчої гілок влади. Спершу виникає парламент, що зосереджує в собі законодавчу владу, який згодом формує уряд (іноді обираючи голову держави), тобто виконавчу владу. Ці дві гілки влади, діючи спільно, створюють судову владу. Проте, з'явившись завдяки законодавчій та виконавчій владі, судова влада з часом відокремлюється від своїх "творців", набуваючи незалежності та починаючи контролювати їх діяльність, зокрема перевіряючи конституційність та законність їхніх дій і рішень. Водночас, законодавча та виконавча влада втрачають будь-які повноваження щодо судової.

Ідея поділу державної влади на окремі гілки сягає своїм корінням праць Аристотеля, який виділяв законодавчий орган, адміністративні інститути та судову владу як три ключові компоненти будь-якого державного устрою. [2]

Традиційно ж "класичними" теоретиками поділу влади вважаються Джон Локк та Шарль Монтеск'є. Локк наголошував на важливості розподілу влади на законодавчу, виконавчу та федеративну (що регулює відносини із зовнішнім світом). При цьому він віддавав першість законодавчій владі, вважаючи, що "все підпорядковується законодавчій владі", бо "той вище, хто може писати закони".[32] Судова влада, на його думку, була складовою виконавчої.

Монтеск'є розвинув цю концепцію, виокремивши судову владу як окрему та особливу гілку влади. Проте він не вірив у абсолютний поділ влади, передбачаючи певну взаємодію між її гілками. Він пропонував, щоб судову владу здійснювали виборні представники народу протягом визначеного терміну. Монтеск'є також сформулював три ключові характеристики судової влади:

незалежність, законність та справедливість, що базуються на єдиних для всіх законах, визнаних справедливими більшістю суспільства. [38] Він підкреслював необхідність балансу, незалежності та розмежування законодавчої та виконавчої влади, розглядаючи поділ влади на три незалежні гілки як механізм взаємного стримування.

З моменту ухвалення і введення в дію Верховною Радою України 28 червня 1996 року Конституції України концепція поділу влади на три окремих гілки є закріпленою законодавчо.

Відповідно до ст. 6 Конституції України судова влада є однією з трьох гілок державної влади поряд із законодавчою та виконавчою. [27] Вона відіграє ключову роль у забезпеченні поділу влади, стримувань і противаг, захисту прав і свобод людини, верховенства права та демократичного суспільства.

Як встановлює норма ст. 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом.

Судову владу реалізовують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур. [18]

Органи судової влади здійснюють свої повноваження у межах, встановлених Конституцією України та відповідно до законів України.

Водночас слід зазначити, що вітчизняне законодавство не містить поняття «судова влада».

Сучасна юридична наука містить значну кількість наукових підходів щодо трактування дефініції «судова влада».

Так, Ю. Грошевой під судовою владою розуміє систему незалежних державних органів – судів, які покликані від імені держави здійснювати правосуддя, розв’язувати в судовому порядку правові спори і конфлікти. До поняття судової влади також входить сукупність таких владних повноважень, якими наділений суд із метою відновлення порушеного права і справедливості,

застосування засобів державного примусу до осіб, які посягають на інтереси, що охороняються законом [14, с. 129].

З точки зору І. Петрухіна, судова влада – це самостійна й незалежна гілка державної влади, створена для вирішення на підставі закону соціальних конфліктів між державою й громадянами, самими громадянами, юридичними особами; контролю за конституційністю законів, захисту прав громадян у її взаємовідносинах з органами виконавчої влади та посадовими особами; контролю за дотриманням прав громадян під час розслідування злочинів і проведення оперативно-розшукової діяльності; встановлення найбільш значущих юридичних фактів і станів [1, с. 81].

Л. Гончар, у свою чергу, визначає дефініцію «судова влада» як відособлену, самостійну та незалежну гілку державної влади, яка представлена такими державними органами, як суди, діяльність яких спрямована на забезпечення та захист законних прав та інтересів людини і громадянина шляхом здійснення правосуддя [12, с. 4].

Наведені вище наукові позиції щодо терміну «судова влада» вказують на те, що однією з основних функцій органів судової влади є захист прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, яка реалізується у формі здійснення правосуддя. Це підтверджується і конституційним принципом, закріпленим у ст. 55 Конституції України, у якій наголошується, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом [27].

Таким чином, захист прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина судом дозволяє обґрунтовано вважати характер впливу судової системи на суспільні відносини владним (доведення існування судової влади) [64, с. 167].

З огляду на зазначене вище, органи судової влади є складником системи суб’єктів реалізації правозахисної функції держави.

Судова влада відіграє в суспільстві роль регулятора суспільних відносин. Її владні повноваження мають чітке законодавче обґрунтування та реалізуються

через конкретні правові інструменти, спрямовані на здійснення державної політики у сфері застосування права.

Судова діяльність служить правовим механізмом соціального управління, забезпечуючи виконання тих суспільних рішень, де необхідний примус державної влади. Звичайно, застосовуючи силу влади для підпорядкування волі членів суспільства єдиній волі держави, судова влада відчуває на собі вплив сучасних тенденцій суспільного розвитку, таких як посилення ненасильницьких методів державного впливу, гуманізація кримінально-правової політики та захист прав людини.

Проте, це не змінює загальної сутності та призначення судової влади, головна роль якої полягає у забезпеченні законності та правопорядку в суспільстві.

У демократичному суспільстві судова влада, балансуючи між державою та громадянином, прагне максимально ефективно захистити права та інтереси як кожної окремої людини, так і суспільства в цілому, та навіть самої держави. Першочерговою її задачею є захист людини від зловживань з боку чиновників будь-якого рівня та органів державного управління.

Самим фактом свого існування судова влада не тільки розв'язує конфлікти та карає злочинців, але й виступає своєрідним стабілізатором, арбітром або посередником, що вирішує спори щодо права.

Яким є функціональне призначення судової влади? Більшість науковців та практиків виділяють дві основні функції судової влади: здійснення правосуддя (захист та відновлення порушених прав) та охоронну функцію (захист прав і свобод громадян). Водночас, судова влада виконує і контрольну функцію, перевіряючи законність та обґрунтованість рішень і дій посадових осіб, а також органів інших гілок влади. Ця функція може бути ефективною лише за умови, що судова влада має повноваження оцінювати відповідність Конституції діяльності законодавчої та виконавчої влади, а також визнавати нечинними ті

їхні акти, що суперечать Основному Закону. Контроль може здійснюватися як Конституційним Судом, так і судами загальної юрисдикції.

На практиці суди реалізують і деякі інші функції в межах здійснення правосуддя:

- правозахисну, що полягає в захисті судом законних інтересів громадян і держави;
- правоохоронну – суд відіграє важливу роль у стримуванні злочинності та запобіганні злочинам, застосовуючи покарання до осіб, які вчинили злочини та інші правопорушення;
- виховну, оскільки своєю діяльністю суд сприяє формуванню у громадян і посадових осіб поваги до права та закону.

В окремих країнах на органи судової влади покладаються також інші функції, наприклад, ведення реєстру підприємств та організацій. Зокрема, спеціальний торговий реєстр суб'єктів підприємництва ведеться судами в окремих штатах США, у Франції – торговими судами, а в місцевостях, де їх немає – судами загальної юрисдикції; у Німеччині – судами загальної юрисдикції.

У судовій системі України, наприклад, існує функція встановлення юридично значущих фактів, таких як визнання особи безвісти відсутньою, померлою, встановлення батьківства тощо.

Найважливішим завданням судової влади в Україні є забезпечення балансу між свободою особистості та обов'язком дотримуватися законів шляхом розгляду та вирішення справ і спорів.

Згідно із законодавством України, судова влада реалізується через розгляд судових справ, забезпечення прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб на досудових стадіях, перегляд судових рішень, вирішення питань, пов'язаних з їх виконанням, здійснення конституційного контролю та участь Верховного Суду України в процедурах дострокового припинення

повноважень Президента України. Судді, як носії судової влади, беруть участь у формуванні Вищої ради правосуддя та Конституційного Суду України.

Хоча механізм "стримувань" і "противаг" передбачає взаємодію між усіма гілками влади, включно із законодавчою та виконавчою, саме судові органи мають повноваження конституційного та судового контролю у сфері управління. Проте, головне призначення судової системи – здійснення правосуддя.

Система правосуддя, суд – це третя необхідна гілка влади в механізмі розподілу влади. Проте судова система як сукупність органів стає судовою владою лише тоді, коли вона наділяється певними можливостями впливу на інші гілки влади, включається до системи стримування й противаг, які перешкоджають узурпації всієї державної влади якою-небудь із її гілок. [37]

Судова влада постійно стикається з найскладнішими та конфліктними проблемами людського життя. Вона є своєрідним "барометром" ставлення людей до інститутів державної влади, а також "індикатором" їхнього самопочуття.

З метою дослідження питання довіри громадян України до органів судової влади восени 2017 року Центром Разумкова спільно з Проектом Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні» та за підтримки Ради суддів України було проведено соціологічне дослідження «Ставлення громадян України до судової системи». [22]

Згідно з даними цього дослідження рівень довіри до судів є одним із найнижчих серед усіх державних і суспільних інституцій. Про свою недовіру до судів (судової системи в цілому) повідомили 80,9% респондентів, а про довіру – 9,3%. Місцевим судам не довіряли 77,4% опитаних, довіряли – 11,9%, Верховному Суду України не довіряли 72,0% громадян, довіряли – 13,1%, Конституційному

Суду не довіряли 66,8% громадян, довіряли – 14,9% [22 с. 2].

Варто також звернути увагу на те, що опитані громадяни вважали, що суди частіше стають на бік заможних громадян, органів влади та представників у

спорах зі звичайними громадянами, що громадянин України має вищі шанси отримати справедливе рішення у Європейському суді з прав людини, ніж в українському суді.

Завершуючи огляд місця судової влади в системі розподілу влади, слід зазначити, що з моменту здобуття Україною незалежності саме судова влада зазнала найбільших змін порівняно з іншими гілками влади. Протягом останніх років були здійснені рішучі кроки для утвердження судової влади як самостійної, незалежної та впливової гілки державної влади, яка реалізує свої повноваження з метою захисту прав і свобод людини та громадянина, конституційного ладу, єдиного економічного та правового простору України. Судова гілка влади зайняла належне місце серед інших гілок влади, здійснюючи правосуддя та відіграючи важливу роль арбітра між ними.

У підсумку, судова влада як елемент державної влади є життєво важливою інституцією демократичної держави, яка забезпечує захист прав людини, верховенство права та справедливе вирішення спорів.

1.2. Принципи організації та діяльності органів судової влади

Реформування судоустрою та окремих інститутів судочинства актуалізує дослідження основоположних принципів організації та функціонування судової влади. Втілення цих принципів відбувається через їх закріплення в судоустрійному та процесуальному законодавстві. Кожен новий етап судової реформи викликає жваві дискусії щодо фундаментальних засад побудови системи судових органів в Україні. Питання принципів, які мають бути покладені в основу цієї системи для забезпечення доступного та оперативного правосуддя, стають предметом широкого обговорення.

Окремі аспекти принципів організації та діяльності органів судової влади досліджувалися в роботах таких вітчизняних учених, як В.Б. Авер'янов, О.А. Банчук, В.Д. Бринцев, Т.В. Варфоломеєва, С.В. Васильєв, Д.О. Вовк, С.В. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, В.В. Долежан, О.В. Капліна, С.В. Ківалов, М.І.

Козюбра, А.М. Колодій, В.В. Комаров, Р.О. Куйбіда, В.Т. Маляренко, І.Є. Марочкін, В.В. Молдован, В.Т. Нор, О.О. Овсяннікова, С.П. Погребняк, Ю.Є. Полянський, Д.М. Притика, О.Б. Прокопенко, П.М. Рабінович, В.В. Сердюк, Н.В. Сібільова, О.Ф. Скакун, В.С. Смородинський, В М. Тертишник, О.М. Толочко, О.О. Уварова, Л.Д. Удалова, Г.О. Христова, М.В. Цвік, С.В. Шевчук, О.Г. Шило, В.І. Шишкін, М.Є. Шуміло, А.Г. Ярема та ін.

Слід зазначити, що система принципів судової влади не є статичною, вона еволюціонує разом із загальним розвитком держави, деякі принципи набувають нового значення, з'являються нові.

У світі не існує єдиного ідеального зразка побудови судової влади, а міжнародна спільнота ще не розробила уніфікованих стандартів судоустрою. У кожній країні структура та організація судової системи визначаються з урахуванням її історичних традицій та шляху розвитку.

Важливо визначити вихідні принципи організації та функціонування судової влади в Україні, які служать фундаментом судової системи та судових процедур розгляду й вирішення справ.

Принципи судової влади - це загальні правові положення, які відображають функціональне призначення суду в суспільстві, сприяють досягненню його завдань та визначають структуру судової системи і процедури здійснення правосуддя. Вони закріплені безпосередньо в конституційних та інших нормативних актах або ж випливають із їхнього змісту та правової природи судової влади. Правова природа принципів судової влади розкривається через їхні основні характеристики: вони відображені в найбільш загальних правових нормах, закріплюють або регулюють усі правовідносини, що виникають у процесі організації та діяльності судової влади, обслуговують зміст інших норм законодавства, що забезпечують дію юридичних механізмів реалізації принципів судової влади, виступають різновидом принципів права, зокрема тих, що регламентують організацію та діяльність органів державної влади й акумулюють у собі всі їхні сутнісні риси.

Місце принципів судової влади в системі принципів права визначається тим, що вони регулюють як організацію судової системи, так і процедуру судового розгляду справ. Більшість із них є міжгалузевими, оскільки обов'язок їх забезпечення державою випливає з конституційного права на судовий захист прав і свобод людини (стаття 55 Конституції), і, отже, поширюється на весь процес здійснення судової влади.

У юридичній літературі можна виділити три основні підходи до класифікації принципів судової влади. Перший підхід пропонує розрізняти принципи безпосередньо судової влади та принципи її організації та діяльності; другий - поділяти їх на дві групи: принципи організації судової влади (організаційні) та принципи її діяльності (функціональні, або організаційно-функціональні); третій - вважає поділ принципів на організаційні та функціональні умовним, оскільки обидві групи знаходять відображення як у побудові судової системи, так і в процесі вирішення судом юридично значущих справ. Кожен принцип є органічною частиною єдиної системи.

В умовах становлення судової влади як рівноправної та рівнозначної серед інших гілок влади, доцільно говорити про єдину систему принципів її організації та діяльності. Будь-яка внутрішня класифікація останніх буде умовною і можливою лише для зручності або доцільності конкретного наукового дослідження. Для практики ж важливим є сам факт визнання цінності судової влади в демократичному суспільстві, її принципів організації та функціонування під час судової реформи та в повсякденній судовій роботі. [19].

Хоча система принципів судової влади і є єдиною, її можна поділити на три підсистеми: інституціональну (загальні принципи судової влади), функціональну (принципи здійснення судочинства) та організаційну (принципи організації системи судових органів, або судоустрійні принципи). Всі вони, хоча і взаємопов'язані, утворюють самостійні галузеві підсистеми, кожна з яких відрізняється сферою дії та значенням.

Інституціональні принципи фіксують загальні відносини, що виникають під час запровадження інституту судової влади в суспільстві, окреслюють її місце в системі поділу влади й загальних засад взаємовідносин з іншими державними та приватними інститутами [39, с. 178]

До інституціональних принципів судової влади належать: паритетність, справедливість, верховенство права, законність, здійснення судової влади тільки судом, доступність, незалежність і самостійність, безсторонність, процедурність.

Функціональні принципи судової влади регулюють відносини, що виникають під час судового розгляду цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних та інших справ. Проте, на відміну від спеціальних принципів, що стосуються окремих видів судочинства, функціональні принципи визначають загальні засади здійснення судової влади, характерні для будь-якого судового процесу та всіх видів судочинства. До функціональних принципів судової влади, які є основою судової діяльності, належать: а) державна мова судочинства; б) гласність і відкритість судочинства; в) колегіальний та одноособовий розгляд судових справ; г) участь народу у здійсненні судової влади; д) здійснення судочинства на засадах рівності сторін; е) змагальність; є) презумпція невинуватості; ж) забезпечення обвинуваченому, підозрюваному, підсудному права на захист; з) право на оскарження судового рішення; и) обов'язковість судового рішення. [34]

Організаційні (судоустрійні) принципи регулюють не процес розгляду справ, а організацію судової системи, її структуру та статус суддів. До цих принципів належать: єдність судової системи та статусу суддів; територіальність, спеціалізація та інстанційність у побудові судової системи; незалежність, недоторканність, незмінюваність і професіоналізм суддів.

Чітке дотримання принципів судової влади гарантує повний, всебічний та об'єктивний розгляд різних категорій справ (кримінальні, цивільні, адміністративні тощо) що, в свою чергу, забезпечує виконання завдань судової влади.

Основоположні принципи судової влади формують та спрямовують розвиток процесуального та судоустрійного законодавства, впливають на правовідносини, що виникають у процесі здійснення правосуддя, відображають сутність судової влади та пронизують собою всі основи її організації та функціонування. До них належать: верховенство права та законність, справедливість, гуманізм, рівність громадян перед законом і судом, незалежність, самостійність, повнота, транспарентність. Кожен з цих принципів має свою сферу дії в правовій системі.

Варто наголосити на особливому статусі таких принципів, як верховенство права, законність, справедливість, гуманізм і рівність громадян перед законом і судом. Вони є загальноправовими, характерними для права загалом і визначають якісні особливості всіх правових норм національної правової системи, незалежно від специфіки регульованих ними суспільних відносин. Ці принципи діють у всіх галузях права, відображаючи загальновизнані ідеї та цінності, які є універсальними для різних народів і залишаються незмінними протягом тривалого історичного розвитку.

Водночас такі принципи, як незалежність, самостійність, повнота і транспарентність, стосуються переважно правовідносин, що виникають, змінюються і розвиваються у сфері реалізації повноважень судової влади. Відправлення правосуддя є ключовою та необхідною умовою їхньої реалізації.

Базовими організаційними принципами побудови органів судової влади, що відбивають системно-структурні її характеристики, є умови забезпечення: а) доступності правосуддя (у першу чергу, через територіальну доступність); б) компетентності суду (через спеціалізацію суду й суддів та вимоги щодо їх високого професійного рівня); в) прав особи на перегляд судового рішення, винесеного в її справі (в організації судової влади цей стандарт відбивається через ієрархічність по-будови судової системи й інстанційність судового провадження [43, с. 134].

Процедурні принципи судової влади включають основні характеристики судового провадження: змагальність, гласність, розумність строків судового розгляду, застосування державної мови судочинства, колегіальний і одноособовий судовий розгляд, участь народу у здійсненні правосуддя, гарантування права особи на правову допомогу, а також обов'язковість і вмотивованість судових рішень.

Отже, досліджуючи проблеми судової влади, можна констатувати, що в теорії судоустрою існують різні підходи до класифікації принципів.

Принципи судової влади слід розглядати як норми загального, керівного характеру, які визначають її місце в системі єдиної державної влади, структуру основних інститутів та спрямованість на реалізацію покладених на неї завдань.

Засади судочинства мають характер норм прямої дії, що вирізняються безперервністю, стабільністю, виключністю, юрисдикційною природою та системною впорядкованістю.

Аналіз чинного законодавства України щодо організації діяльності судів дає підстави виділити три підсистеми принципів: інституціональні (загальні принципи судової влади), функціональні (принципи здійснення судочинства),

організаційні (принципи побудови системи судових органів, або судоустрійні принципи).

Завдяки характерним ознакам принципів судочинства судова влада набуває значних переваг у системі стримувань і противаг, бо саме у процесі вирішення правових конфліктів виявляється ефективність ухвалених законодавчою гілкою влади нормативно-правових актів, а також їх здатність забезпечувати захист прав, свобод і законних інтересів особи в державі.

1.3. Міжнародні стандарти у сфері судоустрою та статусу суддів

З огляду на прискорення процесів глобалізації, використання міжнародно-правових стандартів у багатьох правових сферах набуває особливої важливості.

Міжнародне право виконує дедалі складніші функції, що, в свою чергу, призводить до зростання кількості міжнародно-правових документів, які містять загальноприйняті стандарти.

Такі стандарти знаходять своє вираження у джерелах міжнародного права, які в міжнародно-правовій доктрині мають подвійне значення: матеріальне (що відображає міжнародні відносини) та формальне (що представляє зовнішні форми, які містять юридичні норми). Вони є юридичною категорією та включають міжнародні договори, зокрема загальні та спеціальні міжнародні конвенції, міжнародні правові звичаї, загальні принципи міжнародного права, судові рішення міжнародних судових органів, а також правові доктрини.

У правовій доктрині України сформульована трирівнева структура застосування міжнародно-правових стандартів у національному законодавстві.

По-перше, той чи інший стандарт має бути зафіксований у нормах міжнародного права та, відповідно, мати обов'язковий чи рекомендаційний характер; по-друге, цей стандарт має бути застосовано в юрисдикційних органах, тобто в міжнародних судових інстанціях; по-третє, цей стандарт має бути пояснено й визнано в наукових працях міжнародного рівня [47, с. 257-265].

Власну підхід до класифікацію загальної системи стандартів правової держави описує В.Д. Бринцев. Зокрема, автор поділяє стандарти на загальні (стандарти у сфері державного устрою, прав людини та матеріального права), процесуальні (стандарти окремих галузей судового процесу адміністративного, цивільного, господарського, кримінального тощо) та судоустрійні (стандарти, на яких будується система судової влади) 8, с. 36].

Аналіз ключових положень основних міжнародних документів, дозволяє дійти висновку, що міжнародні стандарти у сфері судоустрою та статусу суддів сформульовані досить чітко. Однак їх логічне й ефективне застосування потребує розуміння багаторівневої структури та специфічної природи цих стандартів. Важливими чинниками для такого розуміння є визначення джерел їх закріплення, фактична наявність міжнародних стандартів у цій сфері, їх

обов’язковість, необхідність тлумачення, а також їх розуміння в науковій та практичній діяльності.

Слід зазначити, що ряд авторів, які здійснювали глибоке дослідження даного питання здійснили, доволі вдалі спроби з’ясувати системну природу міжнародних правових стандартів у сфері судоустрою та статусу суддів.

Наприклад, І.В. Назаров виокремлює такі основні бази правових стандартів:

а) базові міжнародні акти, що містять універсальні принципи здійснення судової влади (Загальна декларація прав людини 1948 року, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року);

б) практику Європейського суду з прав людини, який у процесі своєї діяльності формує розгалужену систему тлумачення цих стандартів.

Упродовж всього періоду своєї діяльності Європейський суд із прав людини створює систему тлумачення кожного з принципів Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, їх зміст для кожного конкретного випадку, тому сучасне розуміння принципів природного або належного правосуддя неможливе без урахування рішень цього органу;

в) спеціальну міжнародно-правову базу (Європейська хартія про закон «Про статус суддів» від 10 липня 1998 року, Основні принципи щодо незалежності правосуддя, схвалені резолюціями Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, Рекомендація № R 94 (12) «Незалежність, дієвість та роль суддів», ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи 13 жовтня 1994 року тощо);

г) стандарти Європейського Союзу щодо побудови судових систем (наприклад, основним міжнародним актом європейського значення є Хартія Європейського Союзу про основні права від 7 грудня 2000 року). [40, с. 352].

Не можна не виокремити авторський підхід до побудови системи стандартів, на яких, на думку В.Д. Бринцева, повинна ґрунтуватися національна система судоустрою. Так автор наводить поділ на дві групи стандартів:

1) комплексні стандарти, що закріплюють правила розгляду судових справ і загальні принципи (справедливість, неупередженість, публічність, відкритість, рівність всіх перед законом (судом) тощо);

2) стандарти (принципи) побудови системи судових органів (самостійність суду, незалежність суддів, єдність судової системи, доступність структур судової влади для всіх верств населення) [8, с. 36-37].

Слід зазначити, що складна внутрішня побудова міждержавних (міжурядових) організацій, – ООН, Ради Європи та Європейського Союзу зумовлює розгалуженість системи міжнародних правових актів, зокрема у сфері судоустрою і статусу суддів.

Тож, з огляду на наведене вище, пропонується структурувати загальновизнані міжнародні стандарти у сфері судоустрою і статусу суддів за критерієм їх ієрархії на такі види:

1) Базові універсальні міжнародні стандарти

Фундаментальні міжнародні стандарти, що стосуються принципів правової держави, включаючи функціонування, роль, статус судової влади та гарантії незалежності суддів, закріплені в ключових міжнародних документах. До них, на міжнародному рівні, належать Загальна декларація прав людини (1948) та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966). На рівні Європи такими документами є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Рада Європи, 1950) та Хартія основних прав Європейського Союзу (ЄС, 2000). Хартія, подібно до Конвенції, є міжнародним договором ЄС, але враховує сучасні тенденції розвитку прав людини, що склалися до кінця XX століття.

2) Галузеві міжнародні стандарти

Система спеціалізованих міжнародних стандартів судочинства включає такі документи: Основні принципи незалежності судових органів (Резолюції ГА ООН № 40/32 та № 40/146, 1985); Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя (1983); Бангалорські принципи поведінки суддів (Резолюція Економічної та Соціальної Ради ООН № 2006/23, 2006); Загальна (Універсальна) хартія судді (Міжнародна асоціація суддів, 1999); Пекінські тези щодо принципів незалежності суддів Юридичної асоціації країн азійського та тихоокеанського регіону (LAWASIA), прийняті провідними діячами в галузі правосуддя в LAWASIA, а також суддями з Азії та тихоокеанського регіону в Пекіні в 1995 році та схвалені на засіданні ради LAWASIA в 2001 році, висновки, прийняті Першою експертною комісією Міжнародної асоціації суддів тощо.

На європейському рівні зазначена система включає регламенти, директиви, рішення та інші акти нормативного характеру, що ухвалюються консультативними й експертними інституціями Європейського Союзу; міжнародні договори, де однією зі сторін є Європейський Союз; резолюції Європейської асоціації суддів; а також документи Ради Європи, затверджені Комітетом міністрів Ради Європи, Парламентською асамблеєю Ради Європи, Європейською комісією за демократію через право (Венеційською комісією), Комісією Ради Європи з ефективності правосуддя, Консультативною радою європейських суддів, а також ухвалені на різноманітних форумах, нарадах та конференціях, що проводяться під егідою Ради Європи. Як приклад можна навести такі документи: Резолюція Європейської асоціації суддів щодо ситуації в Україні у сфері дисциплінарної відповідальності суддів від 27 вересня 2007 року, Європейська хартія про закон "Про статус суддів" від 10 липня 1998 року, Рекомендація № R (94) 12 Комітету міністрів Ради Європи щодо незалежності, ефективності та ролі суддів від 13 жовтня 1994 року, Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи щодо стандартів незалежності судової влади та незмінюваності суддів від 23 листопада 2001 року, Висновок № 10 (2007) Консультативної ради

європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи щодо судової ради на службі суспільства від 21-23 листопада 2007 року тощо.

3) Міжнародні стандарти, реалізовані в практиці міжнародних судових органів

Ця система утворена практикою Європейського суду із прав людини та прецедентами Суду Європейського Союзу.

Також, не зайвим буде додати, що надзвичайно важливим аспектом у процесі класифікації міжнародних стандартів із метою забезпечення належної гармонізації законодавства України про судоустрій і статус суддів із міжнародними стандартами є виокремлення таких міжнародних стандартів, які обов'язкові для національного законодавства, та тих, що носять тільки рекомендаційний характер.

Згідно зі ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, які належним чином ратифіковані, є частиною національного законодавства України. [27].

Україна зобов'язана дотримуватися міжнародних документів, які гарантують право на справедливий суд та рівність усіх перед судом. Насамперед, це стосується документів ООН, таких як Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права.

Водночас із набуттям Україною членства в Раді Європи з моменту ратифікації Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод багато загальновизнаних норм і принципів, у тому числі тих, що стосуються побудови судової системи, набули для України обов’язкового характеру. Рішення Європейського суду із прав людини стали обов'язковими для виконання українською державою, а національні суди все ширше застосовують та посилаються у своїх рішеннях на практику цього суду як на джерело права.

Таким чином зазначені вище (та інші документи) є частиною національного законодавства України й підлягають безумовному дотриманню та виконанню. Однак, хоч що міжнародні стандарти у сфері судоустрою та статусу

суддів, розроблені під егідою Ради Європи, мають, як правило, рекомендаційний характер, держави-члени Ради Європи вважають за необхідне враховувати їх положення в національних законодавствах та у практиці організації й забезпечення діяльності судової влади.

Окрім того, ст. 15 Статуту Ради Європи надає Комітету міністрів Ради Європи право звертатися до урядів держав-членів із запитами про вжиття заходів на виконання ухвалених ним рекомендацій [60].

Інтеграція України в європейський та міжнародний простір ставить виконання міжнародних угод у центр державної політики. Ключовим інструментом для досягнення цієї мети є гармонізація законодавства, що включає не лише приведення законів у відповідність до міжнародних норм, але й забезпечення аналогічної практики їх застосування. Для ефективної реалізації цього процесу необхідно створити міцну інституційно-правову основу, залучивши до цього всі верстви суспільства: від законодавців і високопосадовців до профільних спеціалістів.

Гармонізація українського законодавства у сфері судоустрою та статусу суддів з міжнародними стандартами є не просто формальною вимогою, а критично важливим кроком для успішної європейської та міжнародної інтеграції України. Це вимагає комплексного підходу, який охоплює як зміни в законодавстві, так і в правозастосовній практиці, а також активної участі всіх рівнів влади та суспільства. Невідповідність національного законодавства міжнародним нормам у цій чутливій сфері може мати серйозні наслідки, включаючи підрив довіри до судової системи, погіршення інвестиційного клімату та ускладнення відносин з міжнародними партнерами. Тому сталий плин процесу гармонізації, є необхідною умовою для побудови правової держави, зміцнення верховенства права та забезпечення сталого розвитку України.

РОЗДІЛ 2
АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

2.1. Система законодавства про судову владу в Україні

Розкриваючи питання системи законодавства про судову владу вважається за доцільне перш за все визначитись з базовими поняттями. Ключовим вважаю «нормативно-правовий акт», - як неподільну одиницю, яка в своїй множинності і різноманітті і складає законодавство про судову владу.

В.К. Колпаков визначає нормативно-правові акти як «владні, підзаконні, втілені в установлену форму волевиявлення суб'єктів державного управління, що безпосередньо впливають на правові норми і відносини з метою їх удосконалення відповідно до державних інтересів» [25, с.36].

Нормативно-правові акти, що входять до системи законодавства про судову владу , включаються в себе наступні види нормативних актів:

– Конституція України;

– закони України;

– укази і розпорядження Президента України;

– акти Верховної Ради;

– постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України та інших органів державної влади;

– постанови Пленуму Верховного Суду України;

– накази Державної судової адміністрації України;

– акти Вищої ради правосуддя;

– рішення Конституційного Суду України;

– акти центральних та місцевих органів виконавчої влади;

– акти органів суддівського самоврядування;

– рішення органів місцевого самоврядування;

–загальновизнані принципи та норми міжнародного права, міжнародні договори.

Система правових актів, які регламентують організацію та діяльність судової гілки влади, традиційно структурується на три основні блоки: перший – це нормативно-правові акти загального призначення; другий – акти, що безпосередньо стосуються судової влади, суддівського корпусу та процесу

правосуддя; і третій – акти, що регулюють питання організаційного забезпечення функціонування судових установ [4, с. 7].

Перший блок складають акти найвищої юридичної сили, такі як Конституція України (зокрема її розділи I, VIII, XII) та міжнародні договори, що мають прямий стосунок до прав людини, основоположних свобод та діяльності судових органів. Серед них можна назвати Монреальську універсальну декларацію про незалежність правосуддя 1983 року та Загальну декларацію прав людини 1948 року та інші подібні документи. Другий блок утворюють закони України, що визначають загальні засади судоустрою та статус суддів, як, наприклад, Закон України «Про судоустрій і статус суддів», а також спеціальні закони, що регулюють діяльність окремих судових інституцій, такі як Закон України «Про Конституційний Суд України». До цієї ж категорії належать міжнародні стандарти, зокрема Основні принципи незалежності суддів, затверджені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН у 1985 році, та інші міжнародні акти. Третій блок складають підзаконні акти, такі як укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, інших органів, які здійснюють судове адміністрування. Такі акти деталізують порядок організаційного забезпечення діяльності судів, визначають структуру органів державної влади, відповідальних за функціонування судової системи, та їхні повноваження.

Окрім зазначеної класифікації, дослідниця Н.С. Юзікова пропонує власну категоризацію нормативно-правових актів, виокремлюючи юридичний та змістовий критерії. Юридичний критерій, у свою чергу, поділяється на підкритерії юридичної сили та суб’єкта прийняття акту [69, с. 12]

Нормативно-правові акти, що регулюють судову владу в Україні, утворюють чітку ієрархічну систему, де кожен вид актів має своє місце та юридичну силу. На вершині цієї піраміди знаходиться Конституція України, як фундамент правової системи. Другу сходинку займають міжнародні договори, що мають обов'язкову силу для України після схвалення Верховною Радою. Далі

розташовуються закони України, рішення Конституційного Суду, постанови Верховної Ради, укази та розпорядження Президента, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів та відомчі нормативні акти.

За функціональним призначенням ці акти можна поділити на кілька категорій: акти загального регулювання, акти, що безпосередньо визначають устрій та діяльність судів, акти, спрямовані на захист прав працівників судової системи, та акти, що регулюють діяльність допоміжних органів та установ.

Серед законів виділяють комплексні, що закладають основи судової системи (наприклад, «Про судоустрій і статус суддів України», «Про Конституційний Суд України»), та поточні, що забезпечують їхню адаптацію до змін у суспільстві. Особливу роль у тлумаченні та правильному застосуванні судового законодавства відіграють постанови Пленуму Верховного Суду України, що забезпечують єдину правозастосовчу практику.

Деякі дослідники пропонують розрізняти законодавче забезпечення судової влади та судової системи, виходячи з двох рівнів правового регулювання: публічно-правового та індивідуально-правового.

Публічно-правовий рівень охоплює діяльність держави, спрямовану на забезпечення державних інтересів, захист загальносуспільних цінностей, а також прав широкого кола громадян, їхніх конституційних свобод та законних інтересів як фізичних, так і юридичних осіб. На цьому рівні визначаються фундаментальні засади здійснення правосуддя та функціонування системи правового захисту, окреслюються функції та обсяг повноважень державних інституцій, а також встановлюється конституційна основа компетенції органів, уповноважених на здійснення судової діяльності. До нормативних актів публічно-правового рівня відносять Конституцію України, закони України та міжнародні правові акти.

Індивідуально-правовий рівень фокусується на правах і свободах конкретного громадянина як об'єкті правового захисту. Цей захист забезпечується обов’язком судів, правоохоронних та правозахисних органів

надавати такий захист та не допускати обмеження проголошених прав і свобод. Суб’єкт цих прав – громадянин – виступає у різних індивідуальних правових ролях, таких як службовець, працівник за наймом, підприємець, заявник, потерпілий тощо. Для кожної такої ролі законодавство встановлює та деталізує відповідний набір прав та обов’язків, належне виконання яких є основою правопорядку. Виникнення конфліктів при реалізації цих ролей є можливим, а неналежне виконання тягне за собою відповідальність, забезпечену системою санкцій. Наприклад, законодавче визначення статусу судді ілюструє ситуацію, коли суддя розглядається як суб’єкт права, що виконує державну функцію, наділений відповідним статусом, правами, обов’язками та повноваженнями, діючи на основі певних принципів.

Автори визнають певну умовність цієї класифікації, оскільки розмежування між публічно-правовим та індивідуально-правовим рівнями не завжди є чітким, і деякі нормативно-правові акти можуть бути віднесені до обох категорій. [61, с. 27].

Законодавче забезпечення діяльності судової влади та судової системи відзначається комплексністю, що зумовлено наявністю норм, які належать до різних галузей права. Серед них чільне місце займають норми конституційного, адміністративного (у частині організаційної структури судової системи), цивільного, кримінального та процесуального права (щодо регламентації здійснення правосуддя) тощо. У зв'язку з цим, для класифікації нормативно-правових актів, що регулюють сферу судової влади, поширеним є використання субординаційного принципу, який ґрунтується на їхній юридичній чинності. Відповідно до цього принципу, виокремлюють закони, укази, постанови уряду, нормативні акти органів місцевого самоврядування та інші види нормативних актів.

Для класифікації нормативно-правових актів, що регулюють судову систему, доцільно використовувати функціонально-цільовий та структурно-організаційний підходи. Управління судовою системою, з правової точки зору,

базується переважно на адміністративно-правових нормах, які регламентують внутрішньоорганізаційні відносини в судах. М. Запорожець підкреслює, що це є головним аспектом управління непроцесуальною діяльністю судової влади в Україні. [21, с. 4] Функціонально-цільовий критерій дозволяє класифікувати акти, виходячи з юридично визначених цілей, завдань та функцій судових органів. Структурно-організаційний критерій фокусується на нормативному регулюванні створення, реорганізації, ліквідації судів, а також їх організаційної структури та процедур діяльності.

Наведений вище аналіз дозволяє дійти висновку, що для класифікації правових актів у сфері забезпечення функціонування судової влади застосовується комплексний підхід, який включає ряд критеріїв. До них належать: юридичний критерій, що диференціюється за юридичною силою та суб'єктом нормотворення; змістовий критерій, що передбачає трирівневу систематизацію нормативно-правових актів, охоплюючи законодавство про засади діяльності суду, законодавство, що визначає завдання, основні напрями та організацію діяльності судових інституцій, та законодавство про гарантії здійснення судової діяльності, а також правовий та соціальний захист її учасників; критерій рівнів правового регулювання, що розмежовує публічно-правовий та індивідуально-правовий рівні; та функціонально-цільовий і структурно-організаційний критерії, перший з яких фокусується на юридично визначених цілях, завданнях та функціях відповідних органів, а другий – на нормативному регулюванні процесів утворення, реорганізації, ліквідації судових установ, їх організаційній структурі та процедурах діяльності.

2.2. Аналіз законодавчого забезпечення ключових принципів діяльності судової влади

Раніше в даній роботі вже було досліджено питання принципів діяльності судової влади та їх класифікації. В даному розділі буде досліджено в яких саме актах законодавства закріплено ключові принципи діяльності судової влади.

Незалежне та неупереджене правосуддя є ключовою запорукою сталого розвитку як суспільства, так і держави, що ґрунтується на верховенстві права. Україна неухильно йде шляхом побудови саме такої правової, демократичної та незалежної держави, де права громадян захищені справедливим судом. Незважаючи на труднощі, країна залишається відданою верховенству права, незалежності судів та гарантуванню прав і свобод людини, що знаходять своє відображення у конституційних нормах. Відповідно до Конституції, суд є інституцією, що забезпечує захист прав і свобод, а незалежність та недоторканність суддів закріплені Конституцією та законами України.

Ключовою метою принципу незалежності судової влади є забезпечення неупередженості та справедливості судових рішень. Для цього судді повинні бути захищені від будь-якого зовнішнього впливу, особливо політичного чи економічного характеру, при здійсненні своїх повноважень.

Юридична наука детально розглядає ознаки незалежності суддів, серед яких виділяють наступні: по-перше, незалежність не є абсолютною, оскільки вона обмежується рамками закону та процесуальними нормами, що регулюють здійснення судової влади. По-друге, легітимність незалежності судді проявляється виключно під час виконання ним процесуальних функцій. По-третє, важливим елементом є особистісна незалежність, що залежить від моральних та психологічних якостей судді, які дозволяють йому самостійно приймати рішення у справах. По-четверте, незалежність охоплює захист від впливу як ззовні судової системи (зовнішні фактори), так і зсередини неї (внутрішні фактори). По-п'яте, забезпечення незалежності підкріплюється можливістю застосування кримінального покарання за її порушення, як, наприклад, стаття 376 Кримінального кодексу України, що встановлює відповідальність за будь-яке втручання в діяльність судді з метою перешкодити виконанню службових обов'язків або домогтися неправосудного рішення [29, с. 17].

Загалом, запропонований перелік ознак є обґрунтованим, однак, на нашу думку, його можна доповнити.

Важливо підкреслити декілька ключових аспектів.

Принцип незалежності суддів, як зазначено у ст. 48 Закону «Про судоустрій і статус суддів» [18], стосується саме суддів як особливої категорії осіб.

Забезпечення незалежності суддів в Україні здійснюється не лише національним законодавством (Конституцією, законами «Про судоустрій і статус суддів», «Про Вищу раду правосуддя» [17], тощо), але й міжнародно-правовими нормами. Серед останніх – Основні принципи незалежності судових органів (1985), Рекомендація Ради Європи N (94) 12 (1994), Бангалорські принципи поведінки суддів (2006), Європейська хартія про закон «Про статус суддів» (1998), Загальна (Універсальна) хартія судді (1999) та інші.

Гарантування незалежності суддів покладається на діяльність певних органів та посадових осіб, наділених відповідними повноваженнями. Особливу увагу тут слід звернути на роль Вищої ради правосуддя (ВРП), на яку, згідно зі ст. 131 Конституції України, покладено функцію забезпечення незалежності суддів. Це конституційне положення деталізовано в Законі України «Про Вищу раду правосуддя», стаття 1 якого визначає ВРП як конституційний орган державної влади та суддівського врядування, що діє на постійній основі саме для забезпечення незалежності судової влади. Стаття 3 цього ж закону серед повноважень ВРП виділяє заходи щодо зміцнення авторитету правосуддя та незалежності суддів. Логічно, що і повноваження Голови Вищої ради правосуддя, як керівника цього органу, спрямовані на досягнення цієї мети, оскільки він відповідає за організацію роботи Вищої ради правосуддя та виконання покладених на неї завдань.

Створення Вищої ради правосуддя було зумовлено необхідністю забезпечення захисту судових органів та суддів від зовнішнього політичного впливу в процесі здійснення ними правосуддя. Поряд з гарантуванням

незалежності суддів, до компетенції цих органів поступово додаються повноваження, спрямовані на підвищення ефективності та якості правосуддя, оптимізацію управління судовою системою та врегулювання фінансових питань. Конституційно-правовий статус Вищої ради правосуддя залишається об'єктом постійного вдосконалення та реформування.

Вища рада правосуддя, діючи в межах повноважень, визначених Конституцією України та законами України, реалізує комплекс функцій, які можливо класифікувати за обсягом і змістом: власні, контрольно-наглядові, управлінські та врядування. Аналіз діяльності Вищої ради правосуддя свідчить про значну увагу до реалізації положень пункту 15 частини 1 статті 3 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», який покладає на ВРП функцію надання обов'язкових до розгляду консультативних висновків щодо законопроектів з питань утворення, реорганізації чи ліквідації судів, судоустрою і статусу суддів, а також узагальнення пропозицій судів, органів та установ системи правосуддя стосовно законодавства у цій сфері. Реалізація цієї функції здійснюється у тісній взаємодії з Верховною Радою України та є проявом власних конституційно-правових повноважень ВРП.

Завдяки виконанню зазначених функцій досягається прогрес у вдосконаленні чинного законодавства, зокрема, у напрямку реформування процесуального законодавства та законодавства про судоустрій і статус суддів. Вища рада правосуддя неодноразово виступала з ініціативою щодо оприлюднення консультативних висновків Ради в електронних картках відповідних законопроєктів на офіційному веб-сайті Верховної Ради України, з метою забезпечення широкого доступу громадськості до позиції суддівської спільноти та сприяння конструктивному діалогу між гілками влади [45, с. 26]. Таким чином, Вища рада правосуддя, як конституційний орган державної влади і суддівського врядування, наділена правом законодавчої ініціативи та відповідними інституційними можливостями для активної участі у процесі вдосконалення національного законодавства.

Згідно з Конституцією України, до повноважень ВРП належать: а) прийняття рішення щодо наявності порушення суддею чи прокурором вимог несумісності; б) розгляд скарг на рішення органів дисциплінарної відповідальності суддів чи прокурорів; в) прийняття рішення про звільнення судді з посади; г) прийняття рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя; ґ) надання консультацій щодо законопроектів про утворення, реорганізацію чи ліквідацію судів (стаття 125 Конституції України); д) подання Президенту України кандидатур для призначення на посаду судді (стаття 128 Конституції України); е) внесення пропозицій щодо видатків на утримання судів до Державного бюджету України (стаття 130 Конституції України).

Наступним суб'єктом публічного адміністрування судовою владою розглянемо Вищу кваліфікаційну комісію суддів України (ВККС) – державний колегіальний орган суддівського врядування, що діє на постійній основі в системі правосуддя України. ВККС відіграє ключову роль у формуванні суддівського корпусу, відповідаючи за добір, переведення та підвищення кваліфікації суддів.

Відповідно до статті 93 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року, ВККС наділена такими повноваженнями: 1) веде облік суддівських посад, включаючи вакантні; 2) здійснює добір кандидатів на посаду судді, організовуючи спеціальні перевірки та кваліфікаційні іспити; 3) надає Вищій раді правосуддя рекомендації щодо призначення кандидатів на посаду судді; 4) рекомендує Вищій раді правосуддя переведення суддів, за винятком випадків дисциплінарних стягнень; 5) затверджує форму та зміст заяви для участі у доборі, анкету кандидата, порядок проведення кваліфікаційного іспиту та методи оцінювання, положення про конкурс на посаду судді, порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, порядок формування та ведення суддівського досьє та досьє кандидата, програму та порядок початкової підготовки судді; 6) затверджує регламент ВККС, що визначає порядок її роботи;

7) проводить кваліфікаційне оцінювання суддів; 8) забезпечує ведення суддівських досьє та досьє кандидатів; 9) бере участь у міжнародному співробітництві, налагоджує зв'язки з іноземними установами та міжнародними організаціями, є бенефіціаром та розпорядником міжнародної технічної допомоги; 10) виконує інші повноваження, визначені законом [18].

Аналізуючи систему органів, залучених до забезпечення незалежності суддів, слід відзначити роль Ради суддів України та Державної судової адміністрації України. Відповідно до чинного Положення, Рада суддів України, як орган суддівського самоврядування, здійснює розробку та організаційне забезпечення заходів, спрямованих на гарантування незалежності судів і суддів, а також координує свої зусилля з ВРП у питанні підготовки щорічної доповіді про стан незалежності суддів в Україні [46]. Державна судова адміністрація України, у свою чергу, несе відповідальність за організаційне та фінансове забезпечення органів судової влади, що є об'єктивно необхідною умовою для забезпечення незалежності судової діяльності. Положення статті 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначають характер взаємодії інших суб’єктів – органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, фізичних і юридичних осіб та їх об’єднань – не як забезпечувальний, а як зобов’язальний, наголошуючи на їхньому обов’язку поважати незалежність судді та утримуватися від дій, що можуть її порушити.

Узагальнюючи, доходимо висновку, що в системі визначених законодавством суб’єктів, відповідальних за незалежність суддів, Вища рада правосуддя (ВРП) відіграє ключову та визначальну роль. Для інших органів та осіб забезпечення незалежності судової влади є лише однією з функцій, визначених законодавством. Натомість, діяльність ВРП, попри її широку компетенцію, що охоплює різноманітні аспекти професійної діяльності суддів, їх відповідальності та кар’єри, цілеспрямовано зорієнтована на забезпечення реальної незалежності кожного судді. Це включає захист від впливу інших гілок

державної влади, керівництва, колег, громадської думки, необґрунтованого переслідування з боку правоохоронних органів тощо.

Отже, пропонується до переліку ознак принципу незалежності суддів додати те, що він: 1) забезпечується комплексом гарантій, що надаються виключно особам, які мають статус судді; 2) має закріплення на національному та міжнародному рівнях; 3) гарантується діяльністю уповноважених органів та осіб, визначених законом.

Враховуючи важливість гарантій незалежності у контексті ознак цього принципу, доцільно розглянути їх більш детально. У юридичній доктрині під "гарантіями незалежності суддів" розуміють правові засоби, закріплені Конституцією та законами України, Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та іншими нормативно-правовими актами. Ці засоби спрямовані на утвердження незалежності суддів та мінімізацію як зовнішнього, так і внутрішнього неправомірного впливу під час здійснення судочинства. Їхня мета полягає у забезпеченні винесення законних і справедливих судових рішень у встановленому процесуальному порядку, а також гарантуванні особистої безпеки судді та членів його сім'ї у зв'язку з професійною діяльністю та поза нею [10, с. 9].

Погоджуючись із загальним змістом запропонованого визначення гарантій незалежності суддів, я, однак, вважаю за необхідне відзначити його певну термінологічну ускладненість. З нашої точки зору, більш виразним є лаконічне визначення, згідно з яким гарантії незалежності суддів – це законодавчо закріплені засоби мінімізації та усунення негативних зовнішніх і внутрішніх впливів на суддю у процесі здійснення ним правосуддя, що мають на меті забезпечити винесення законних та обґрунтованих судових рішень відповідно до встановленого порядку [54].

Крім того, на нашу думку, вузьким є розуміння незалежності суддів, обмежене виключно рамками судочинства. Вважаю більш коректним використання формулювання «у зв'язку зі здійсненням правосуддя», оскільки

неправомірний вплив на суддю може чинитися як під час судового засідання, так і поза службовим часом, але у контексті справи, яку він розглядає. Аналогічно, загрози безпеці членів сім'ї судді можуть бути пов'язані саме з його професійною діяльністю у сфері відправлення правосуддя.

Слід зазначити, що чинне законодавство передбачає розгалужену систему принципів, засад і процедур, спрямованих на забезпечення незалежності суддів. До них належать: 1) спеціальний порядок обрання або призначення на посаду, звільнення та притягнення до відповідальності; 2) гарантії недоторканності та імунітету судді; 3) принцип незмінюваності судді; 4) регламентований процесуальним законом порядок здійснення правосуддя та забезпечення таємниці нарадчої кімнати; 5) заборона втручання в діяльність щодо здійснення правосуддя; 6) встановлення відповідальності за прояви неповаги до суду чи судді; 7) визначений законом особливий порядок фінансування та організаційного забезпечення судів; 8) забезпечення належного матеріального та соціального рівня життя судді; 9) функціонування інститутів суддівського врядування та самоврядування; 10) законодавчо встановлені засоби гарантування особистої безпеки судді, членів його сім'ї та майна, а також інші форми їх правового захисту; 11) право судді на відставку.

Слід позитивно відзначити, що наведені гарантії є об'єктом наукового аналізу та систематизації. Зокрема, у юридичній літературі гарантії незалежності суддів класифікують на: а) особисті професійні; б) соціально-економічні; в) процесуальні; г) гарантії безпеки для суддів та членів їхніх родин [10].

Гарантії незалежності суддів можна класифікувати за різними ознаками: за юридичною силою актів, що їх містять, за місцем у законодавстві, за видом правових норм та за статусом категорій суддів [13, с. 133]. Усі ці гарантії утворюють взаємодіючу систему, де кожна підтримує та підсилює інші. Конституційний Суд України в своєму рішенні підкреслив недопустимість зниження рівня цих гарантій, оскільки це прямо суперечить конституційному

принципу незалежного правосуддя та праву громадян на судовий захист (ст. 55 Конституції України) - «будь-яке зниження рівня гарантій незалежності суддів суперечить конституційній вимозі неухильного забезпечення незалежного правосуддя та права громадян на захист прав і свобод незалежним судом, оскільки призводить до обмеження можливостей реалізації цього конституційного права, а, отже, суперечить ст. 55 Конституції України» [56].

Особливої гостроти це питання набуває в умовах економічної нестабільності, коли проблема фінансового забезпечення судової влади стає надзвичайно актуальною. Вона охоплює широкий спектр питань, від матеріально-технічного забезпечення судів до гідної оплати праці та створення належних умов для всіх учасників судового процесу [29, с. 17]. Воєнний стан, очевидно, вносить корективи у можливості фінансування судової системи, але збереження функціонування судової влади є критично важливим для держави.

Таким чином, гарантії незалежності суддів – це система нормативно закріплених заходів та механізмів, що визначають діяльність уповноважених органів та осіб для запобігання неправомірному втручанню, впливу або тиску на суддю у зв'язку зі здійсненням ним правосуддя.

Вважаю за необхідно врахувати точку зору, що ефективна реалізація принципу незалежності суддів вимагає не лише гарантій, але й належних процедур їхньої реалізації [11, с. 30-31]. У цьому контексті цінною є думка М.Д. Савенко, який обґрунтовано зауважує, що саме по собі законодавче закріплення гарантій незалежності та заборони впливу, без розроблених механізмів їх забезпечення, є хоч і важливою, але недостатньою умовою [57, с. 98]. З огляду на це, слід підкреслити провідну роль Вищої ради правосуддя (ВРП) у забезпеченні незалежності суддів, яка, розглядаючи повідомлення про втручання у їхню діяльність, приймає рішення про застосування заходів реагування. До таких заходів, зокрема, належать звернення до органів прокуратури та правопорядку з метою отримання інформації про розкриття та розслідування

злочинів, а також внесення подань до відповідних органів чи посадових осіб щодо виявлення та притягнення до відповідальності винних у втручанні осіб.

Важливо зазначити, що судді мають можливість повідомляти ВРП про втручання у їхню діяльність щодо здійснення правосуддя у різних форматах – як у письмовій, так і в електронній формі, використовуючи електронну адресу ВРП. Починаючи з 2020 року, ВРП впровадила систему електронного обміну документами з суддями через модуль «Електронний кабінет» підсистеми «Електронний суд». Це забезпечило оперативність інформування про випадки втручання. Позитивно оцінюючи процес діджиталізації діяльності ВРП, вважаю, що цей аспект її роботи є перспективним та потребує подальшого ґрунтовного дослідження.

При цьому, згідно щорічної доповіді Вищої ради правосуддя за 2023 рік «Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні» Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС) суттєво застаріла і недостатньо фінансується. Її апаратна, програмна та мережева інфраструктура, а також система управління інформаційно–комунікаційними технологіями потребують повної модернізації. За фінансової підтримки Проєкту ЄС «Право-Justice» та у плідній співпраці з ДСА України, ВРП, Міністерством цифрової трансформації України, ВККСУ та за підтримки Комітету Верховної Ради України з питань правової політики завершено технічний аудит підсистем (модулів) ЄСІТС. У 2024 році Україна має завершити комплексний ІТ-аудит, зокрема наявних ІТ-систем, бізнес-процесів та організаційної структури. За результатами такого аудиту буде ухвалено та розпочато реалізацію дорожньої карти модернізації ІТ в судовій системі, включно з розробкою нової системи управління справами. Такі завдання постали перед державою в контексті євроінтеграційних процесів. [68, с. 43].

До того ж виклики сьогодення, а саме припинення фінансування проекту з модернізації ЄСІТС зі сторони Агентства США з міжнародного розвитку

(USAID) не додають оптимізму відносно того, що така модернізація відбуватиметься своєчасно.

Переходячи до аналізу законодавчого забезпечення принципу судового самоврядування слід зазначити, що саме інститут судового самоврядування є ключовим засобом досягнення незалежності в правосудді та судовому адмініструванні.

Ст. 130 Конституції України передбачає, що для захисту професійних інтересів суддів і вирішення питань внутрішньої діяльності судів відповідно до закону діє суддівське самоврядування [27].

Так само, п. 9 ч. 5 ст. 48 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» визначає, що незалежність судді забезпечується функціонуванням органів суддівського врядування та самоврядування [18].

П. 1 ч. 6 Розділу II Положення про Раду суддів України, Рада судів України для вирішення питань внутрішньої діяльності судів, а також інших питань, віднесених Законом до її компетенції, розробляє та організовує виконання заходів щодо забезпечення незалежності судів і суддів, поліпшення стану організацій-ного забезпечення діяльності судів [46].

Відповідно до ч. 2 ст. 126 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [18], діяльність органів судового самоврядування має на меті сприяння формуванню належного організаційного та іншого забезпечення для ефективного функціонування судів і суддів, утвердження принципу незалежності суду, забезпечення захисту суддів від будь-якого втручання у їхню професійну діяльність, а також удосконалення роботи з кадрами в судовій системі.

В умовах високої інституційної відокремленості судової влади, що є гарантією її незалежності, роль судового самоврядування стає першочерговою. Ґрунтовне дослідження чинного законодавства та сучасних доктринальних підходів у сфері правосуддя та судового менеджменту дозволяє спростувати ряд хибних уявлень щодо сутності судового самоврядування. Одним з таких є

помилкове твердження про обмеження судового самоврядування виключно внутрішньою юрисдикцією, що іноді пов’язують зі ст. 130-1 Конституції України. Сучасна модель судового самоврядування в Україні характеризується не лише участю у вирішенні внутрішніх організаційних питань, але й розгалуженою системою органів. Національне законодавство не обмежується визначенням переліку органів судового самоврядування, але й встановлює чітку ієрархію між ними. Так, стаття 127 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» визначає збори суддів, Раду суддів України та з’їзд суддів України як організаційні форми судового самоврядування [18]. Частина 1 статті 129 зазначеного Закону встановлює з’їзд суддів України як найвищий орган судового самоврядування [18], а Рада суддів України визначена як вищий орган у період між з’їздами.

На думку М.Й. Вільгушинського, до органів суддівського самоврядування слід відносити не лише традиційно визначені законом організаційні форми, але й самих суддів, об'єднаних у певні колективи. Він також включає до цього переліку конференції суддів відповідних судів [9, с. 21]. Таким чином, його позиція розширює звичне розуміння органів суддівського самоврядування.

Слід погодитися з позицією В.П. Кіселичника, який обґрунтовано стверджує, що Рада суддів України здійснює адміністративний контроль за діяльністю Державної судової адміністрації, що охоплює широкий спектр питань, включаючи організаційні, фінансові та кадрові аспекти [24, с. 32], що входять до компетенції ДСА України. Згідно з Положенням про Державну судову адміністрацію, ДСА України реалізує функції організаційного та фінансового забезпечення діяльності органів судової влади з метою створення належних умов для ефективного функціонування судів та забезпечення діяльності суддів. Організаційне забезпечення включає комплекс заходів матеріально-технічного, кадрового, інформаційного, організаційно-технічного характеру, а також ведення судової статистики, діловодства та архівного фонду суду [49].

Одночасно, вважаю за доцільно приєднатися до позиції С.Р. Леськів щодо участі органів суддівського самоврядування в адміністративній діяльності, спрямованій на формування складу інших ключових органів судового врядування, таких як Державна судова адміністрація, Вища кваліфікаційна комісія суддів, Вища рада правосуддя та інші [31, с. 47]. Враховуючи, що органи судового самоврядування виступають як загальний суб'єкт врядування для всієї судової системи незалежно від виду судочинства, їхня роль набуває особливої значущості як інтегруюча сила в адміністративній політиці судової влади. Таким чином, саме судове самоврядування спроможне забезпечити уніфікований підхід до формування: організаційних механізмів гарантування незалежності суддів, основних напрямів кадрового менеджменту, реалізації прав та законних інтересів суддів, забезпечення їх професійного зростання, а також встановлення чітких меж дисциплінарної відповідальності суддів.

Розкриваючи суть принципу доступності правосуддя, та його законодавчого закріплення в системі нормативно-правових актів України, слід зазначити, що необхідно розрізняти поняття "доступність правосуддя" та "доступ до правосуддя". На відміну від "доступу до правосуддя", "доступність правосуддя" є категорією, що відображає якісні характеристики судової системи, а саме: адекватний рівень публічності, відкритості, прозорості та операційності суду, що забезпечує та гарантує ефективний захист і відновлення порушених прав у розумні строки. Доступність правосуддя відноситься до фундаментальних інституційних принципів організації та функціонування судової влади, виконуючи роль системоутворюючого фактора, що виражає глибинну сутність судової влади, її соціальне призначення, слугуючи основою судової системи та незалежності суддів при здійсненні правосуддя у юридично значущих справах [23, с. 54].

І. Є. Марочкін концептуалізує доступність правосуддя через виокремлення організаційно-правових та матеріальних елементів. Організаційно-правовий вимір включає: а) судоустрій, що передбачає територіальну наближеність судів

до населення, створення сприятливих умов для залучення висококваліфікованих фахівців на суддівські посади, належне ресурсне забезпечення судових установ, раціональну організацію діяльності апарату суду; б) судочинний аспект, що охоплює: процедури ініціювання судових справ, порядок судового розгляду, що гарантує безперешкодну реалізацію процесуальних прав, дотримання розумних строків судового провадження, можливість ефективного оскарження судових рішень та їх реальне виконання. Матеріальний вимір включає: обґрунтований розмір судових витрат, можливість часткового або повного звільнення від їх сплати, адекватне фінансування судової діяльності для забезпечення незалежного відправлення правосуддя, надання кваліфікованої правової допомоги на пільгових умовах соціально незахищеним категоріям громадян [35, с. 31-34].

О.М. Овчаренко ж пропонує застосовувати термін "доступність" для характеристики як правової системи загалом, так і окремих інститутів правової системи, відображаючи рівень суспільної потреби у певному інституті, ступінь задоволення цієї потреби, а також гарантовані можливості для вільного та безперешкодного звернення до нього з боку усіх зацікавлених осіб [43, с. 20].

Констатоване у законодавстві різноманіття підходів до розуміння верховенства права, зокрема, його елементів, створює значні труднощі для його практичної реалізації. Очевидним є факт покладання основного навантаження щодо правозастосування принципу верховенства права на судові органи. Важливо усвідомити, що принцип верховенства права включає не тільки змістовну складову (правові відносини між особою та державою, що ґрунтуються на пріоритеті прав і свобод людини як найвищої соціальної цінності), а й процедурну, яка базується на вимогах відповідності нормотворчої та правозастосовної діяльності визначеним стандартам, до яких належать: заборона надання зворотної сили закону, вимога чіткості та внутрішньої несуперечності законодавчих актів, принцип однакового застосування закону, застосування покарання виключно на підставі закону [65., с. 10].

У прецедентній практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) поняття "доступ до правосуддя" інтерпретується як гарантована можливість особи безперешкодно ініціювати процедуру судового захисту у незалежних та неупереджених судових інстанціях у відповідності до встановлених процесуальних норм та на засадах верховенства права. Крім того, право на справедливий судовий розгляд, закріплене у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, розглядається у контексті принципу верховенства права. Зокрема, у рішенні у справі «Христов проти України» Суд підтвердив, що зміст права на справедливий судовий розгляд, гарантованого пунктом 1 статті 6 Конвенції, слід тлумачити у світлі преамбули Конвенції, яка проголошує верховенство права як невід'ємну складову спільної правової культури держав-учасниць. Ключовим аспектом верховенства права є принцип юридичної визначеності, який передбачає, що після остаточного вирішення правового спору судовим органом, судове рішення, що набуло чинності, не підлягає сумніву чи оскарженню (див. рішення у справі «Брумареску проти Румунії»).

У справі «Волохи проти України» ЄСПЛ підкреслив, що верховенство права серед іншого (inter alia) вимагає наявності ефективного контролю за втручанням органів виконавчої влади у сферу прав і свобод особи, який, як правило, повинен здійснюватися судовим органом, щонайменше, в якості останньої інстанції, оскільки саме судовий контроль забезпечує найвищі стандарти незалежності, неупередженості та належної правової процедури.

Щодо офіційної позиції Конституційного Суду України, як органу конституційної юрисдикції, уповноваженого надавати офіційне тлумачення Конституції України, у Рішенні від 02 листопада 2004 року № 15-рп/2004 верховенство права визначається як принцип панування права в суспільстві. Верховенство права імперативно вимагає від держави його реалізації у процесі правотворчої та правозастосовної діяльності, зокрема, у формі законів, які за своєю суттю мають бути спрямовані на утвердження ідеалів соціальної

справедливості, свободи, рівності тощо. Одним із проявів верховенства права є визнання права як явища, що не обмежується виключно законодавством, охоплюючи також інші соціальні регулятори, такі як норми моралі, традиції, звичаї тощо, які отримали легітимацію в суспільстві та зумовлені досягнутим рівнем його культурного розвитку. Інтегруючою якістю для всіх зазначених елементів права виступає їх відповідність ідеології справедливості, ідеї права, яка знаходить відображення у Конституції України.

Наведені судові рішення, що є прецедентними для правової системи України, переконливо ілюструють нерозривну єдність принципу доступу до правосуддя та верховенства права. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія), визнаний авторитетний орган у сфері європейського права, у своїй Доповіді щодо верховенства права (2011 рік) констатувала наявність широкого консенсусу щодо ключових складових концепції «верховенства права» (у різних її мовних вираженнях, таких як «the Rule of Law», «Rechtsstaat», «État de droit»). При цьому підкреслюється, що ці складові мають не лише формальний, а й змістовний, матеріальний вимір.

До стрижневих елементів верховенства права, згідно з Доповіддю Венеційської комісії, належать: 1) законність, що включає вимоги прозорості, підзвітності та демократичності процедури прийняття правових норм; 2) юридична визначеність; 3) заборона свавільного втручання; 4) гарантований доступ до правосуддя в незалежних і неупереджених судових інстанціях, що охоплює також можливість судового контролю за актами адміністративних органів; 5) повага до основоположних прав людини; 6) принцип недискримінації та рівності усіх перед законом [53, с. 10].

Аналогічної позиції щодо елементів верховенства права дотримується і Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), про що свідчить їх Путівник «Державний аналіз верховенства права: стратегічний зміст верховенства права». У цьому документі виділено п’ять ключових елементів зазначеного принципу: 1) правопорядок і безпека: верховенство права є неможливим в умовах поширеної

злочинності або порушення суспільного порядку, що створює загрозу безпеці громадян. Відповідальність за підтримання порядку і безпеки покладається на виконавчу владу, однак судова влада відіграє важливу роль у забезпеченні захисту прав та мирному врегулюванні конфліктів; 2) легітимність законів: закони набувають легітимності, коли вони є результатом широкого суспільного консенсусу. При цьому легітимність поширюється як на зміст закону, так і на процедуру його прийняття, яка має бути відкритою та відповідати демократичним стандартам; 3) механізм стримувань і противаг: верховенство права безпосередньо залежить від ефективного розподілу владних повноважень між різними гілками та рівнями державної влади.

Незалежна судова влада відіграє ключову роль як стримуючий фактор у системі влади. У той же час, система стримувань і противаг забезпечує взаємну відповідальність різних гілок влади, включаючи судову гілку перед іншими. Судова влада, як і інші гілки, також підзвітна перед громадськістю; 4) справедливість, яка складається з чотирьох субелементів: (1) рівне застосування закону, (2) процедурна справедливість, (3) захист прав людини і громадянських свобод, і (4) доступ до правосуддя; 5) ефективне застосування – цей елемент стосується дотримання і застосування законів. Без послідовного їх виконання і застосування до всіх громадян та інших жителів існування верховенства права є неможливим. Судова влада є важливим елементом процесу правозастосування [51, с. 1-2].

Щодо питання вичерпного переліку та ієрархічної упорядкованості елементів верховенства права, видається обґрунтованою позиція О.Г. Крижової, яка стверджує про контекстуальну обумовленість пріоритетності окремих елементів. На її думку, суспільні та політичні обставини, що склалися у певний історичний момент, можуть актуалізувати значення окремих елементів, висуваючи їх на перший план як визначальні для ефективного впровадження верховенства права. Водночас, інші елементи принципу верховенства права, у процесі еволюції практики його реалізації, можуть набувати меншої

актуальності. Отже, з перспективи правозастосування верховенства права в умовах нашої держави, на сучасному етапі до пріоритетних та найбільш значущих належать незалежність та ефективність судової гілки влади, а також доступність та реальна дієвість механізмів захисту прав і свобод людини та громадянина [28, с. 152].

Незважаючи на багатоаспектність дефініції «верховенство права», доступ до правосуддя є його безсумнівним та інтегральним елементом. Обмеженість законодавчого визначення цієї категорії в Україні відображає вузьке трактування верховенства права, на відміну від підходів Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), де доступ до правосуддя визнається неодмінною передумовою існування правової держави.

У широкому розумінні, доступ до правосуддя, як елемент верховенства права, – це не тільки гарантія захисту порушених прав, а й можливість превентивного забезпечення їх непорушності. Проте, формальна наявність інституцій правосуддя не завжди означає реальне верховенство права. На практиці, доступ до правосуддя може бути ускладнений бюрократичними процедурами та матеріальними бар'єрами, такими як судові витрати та вартість кваліфікованої правової допомоги.

О.М. Овчаренко розглядає доступність правосуддя не як однорідне явище, а як складну систему, що базується на органічній єдності правових, соціальних та економічних факторів. До правового виміру доступності, за її концепцією, належать: а) оптимальна територіальна організація судової системи, що забезпечує наближення судів до місця проживання громадян; б) забезпечення публічності та інформаційної прозорості діяльності судових установ; в) універсальність сфери судової юрисдикції, що охоплює розгляд будь-яких правових конфліктів; г) високий ступінь професіоналізму та кваліфікації суддів; д) стабільність та передбачуваність функціонування судової системи як інституції. Соціальний вимір доступності, з її точки зору, включає: а) наявність у суспільстві усвідомленої потреби в ефективних механізмах розв'язання

правових спорів; б) загальний рівень правової обізнаності та правової довіри громадян до судової влади; в) висока правова культура та правосвідомість суддів. Економічний вимір доступності, на її думку, охоплює: а) достатній рівень фінансування судової системи з боку держави; б) співмірність та обґрунтованість фінансових витрат, пов'язаних із судовим процесом, для сторін та інших його учасників; в) створення системи соціальної підтримки для забезпечення доступу до правосуддя громадян з низьким рівнем доходів. [43, с. 22].

Питання доступності правосуддя як принципу набуло особливої актуальності після ратифікації Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Згідно з Конституцією України (ст. 55), кожній особі гарантується право звернення до міжнародних судових інституцій чи органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, за умови вичерпання всіх національних засобів правового захисту. Для встановлення змістовних характеристик цього принципу, необхідно проаналізувати його крізь призму практики Європейського суду з прав людини. Право на справедливий суд, у розумінні статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, передбачає забезпечення особі реальної можливості ініціювати судовий розгляд з метою вирішення будь-якого правового питання, без створення штучних перешкод юридичного або практичного характеру. [15, с. 64].

У контексті європейських стандартів доступності правосуддя, Конституційний Суд України ухвалив Рішення від 25 грудня 1997 року у справі за конституційним зверненням громадян України щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа жителів міста Жовті Води). В даному рішенні Суд констатував, що частина перша статті 55 Конституції України містить норму загального характеру, яка закріплює право кожного на звернення до суду за захистом у разі порушення або загрози порушення прав і свобод, створення перешкод у їх реалізації чи іншого ущемлення прав та свобод. Вказана конституційна норма покладає на суди обов'язок приймати до

провадження позовні заяви, навіть за відсутності спеціальних законодавчих положень про можливість судового захисту у конкретному випадку. Підґрунтям для конституційного провадження стала практика відмови судів загальної юрисдикції у прийнятті позовів громадян України до Кабінету Міністрів України щодо невиконання зобов'язань за облігаціями Державної цільової безпроцентної позики 1990 року та відшкодування моральної шкоди, з посиланням на роз'яснення судової колегії в цивільних справах Верховного Суду України (1996 рік) про непідвідомчість таких спорів судам. Конституційний Суд наголосив, що відмова суду у прийнятті позовних та інших заяв або скарг, які відповідають встановленим законодавством вимогам, становить порушення конституційного права на судовий захист, яке, згідно зі статтею 64 Конституції України, не підлягає обмеженню [26, с. 52].

Слід зазначити, що доступ до суду не має абсолютного характеру, допускаючи встановлення державою певних обмежень. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у кожній конкретній справі аналізує правомірність таких обмежень, оцінюючи їх розумність та пропорційність легітимній меті. Зокрема, Європейський суд кваліфікував як обмеження права на доступ до суду ситуацію, коли відсутність системи безоплатної правової допомоги фактично позбавляє малозабезпечених осіб можливості ефективно захищати свої права в судовому порядку (справа «Ері проти Ірландії»). Разом з тим, у подальшій практиці ЄСПЛ було сформовано більш гнучкий підхід, відповідно до якого держава, запроваджуючи систему безоплатної правової допомоги для забезпечення доступу до суду, вправі визначати обґрунтовані критерії її надання. Так, у справі «Вебб проти Сполученого Королівства» (ухвала щодо прийнятності) Суд визнав правомірним обмеження у наданні безоплатної правової допомоги з огляду на відсутність обґрунтованих перспектив успіху справи у суді, очевидну несерйозність позовних вимог або наявність ознак зловживання правом на звернення до суду [15, с. 48].

Згідно з Рекомендаціями № R (93) 1 Комітету міністрів Ради Європи, прийнятими у 1993 році, держави-члени зобов'язуються сприяти реальному доступу до правосуддя для найбільш соціально вразливих груп населення. Зокрема, Рекомендації акцентують на необхідності забезпечення правової допомоги у судах, охоплюючи усі види судового провадження, та компенсації витрат, пов'язаних з її наданням, допускаючи можливість часткової фінансової участі осіб, які отримують таку допомогу. Державам також рекомендується заохочувати створення мережі консультативних центрів у місцях компактного проживання бідних верств населення. [41] В контексті України, положення статті 59 Конституції України гарантують кожній особі право на правову допомогу, а у випадках, встановлених законодавством, – на отримання безоплатної правової допомоги. Законодавчим актом, що визначає підстави та порядок надання безоплатної правової допомоги, є Закон України «Про безоплатну правову допомогу». [16]

Крім того, згідно з рішенням Конституційного Суду України від 16 листопада 2000 року у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Г.І. щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, правова допомога визначається як гарантована Основним Законом України можливість для кожної фізичної особи одержати юридичні (правові) послуги. Конституційне положення про «вільний вибір захисника своїх прав» (частина перша статті 59 Конституції України) за своєю суттю є універсальним та поширюється не лише на статус підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного, а й на всіх інших фізичних осіб, яким гарантується право вільного обрання захисника з метою забезпечення захисту їхніх прав та законних інтересів, що виникають у цивільних, трудових, сімейних, адміністративних та інших видах правовідносин, а не виключно у кримінально-правовій сфері. Право на захист, зокрема, може бути реалізоване фізичною особою в рамках адміністративного, цивільного, господарського та кримінального судочинства. [55] При цьому, якщо Конституція України гарантує право на правову допомогу

виключно фізичним особам, то процесуальне законодавство встановлює більш широке коло суб’єктів, дозволяючи отримувати правову допомогу також і юридичним особам. Суб’єктами надання правової допомоги визнаються адвокати та інші фахівці в галузі права.

Варто зазначити, що в останні роки доступність правосуддя все частіше розглядається не просто як окремий правовий принцип, а як цілісна система. Ця система включає різноманітні елементи, які повинні стати мірилом якісного правосуддя. Зокрема, Н.Ю. Сакара, досліджуючи аспекти доступності правосуддя в цивільних справах, підкреслює, що доступність правосуддя – це вимога, закріплена як міжнародними нормами, так і національним законодавством. Вона відображає загальновизнані стандарти здійснення правосуддя, впровадження яких заохочується або є обов'язком держави. [58] У підсумку, можна констатувати, що доступність правосуддя – це система встановлених та гарантованих державою механізмів, що забезпечують реалізацію права особи на справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення її справи судом. Метою цих механізмів є захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів як фізичних, так і юридичних осіб, а також інтересів держави.

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що ключові принципи функціонування судової влади в Україні мають чітке законодавче підґрунтя. Правові норми не лише закріплюють ці принципи, але й у багатьох випадках дублюють та доповнюють їх, створюючи цілісну систему гарантій для безперервного та безперешкодного здійснення правосуддя.

2.3. Публічне адміністрування в органах судової влади: законодавчий аспект

В Україні організаційне забезпечення діяльності судів загальної юрисдикції та Конституційного Суду України здійснюється єдиною системою

органів державної судової адміністрації, що включає Державну судову адміністрацію України (ДСА України) та її територіальні управління. Незважаючи на реформаційні процеси у судовій сфері, питання визначення правового статусу Державної судової адміністрації зберігає свою актуальність на сьогоднішній день. Проблема адміністративно-правового статусу ДСА України є значущою, оскільки впливає на визначення її місця у структурі гілок державної влади. Дослідженням адміністративно-правового статусу Державної судової адміністрації присвячені роботи В. Бринцева, О. Красноборова, М. Запорожця, А. Стрижака, А. Хвилюка та інших науковців. Незважаючи на значний науковий внесок у вивчення адміністративно-правових відносин у сфері судоустрою, зокрема за участі ДСА України, питання визначення адміністративно-правового статусу Державної судової адміністрації потребує подальшого поглибленого наукового аналізу у контексті сучасних викликів. В сучасних умовах, на ефективність здійснення правосуддя в Україні, особливо судами загальної юрисдикції, продовжують негативно впливати такі фактори, як недостатнє бюджетне фінансування, незадовільний рівень матеріально-технічного забезпечення та соціально-побутових умов для суддів та працівників апарату судів. Зазначені обставини зумовлюють накопичення проблем у виконанні суддями службових обов'язків, їх значне робоче навантаження, що ускладнюється недосконалістю методичного та нормативно-правового забезпечення судової діяльності, а також неефективністю системи підготовки та підвищення кваліфікації кадрів органів правосуддя.

Узагальнення даних наукових джерел свідчить про домінуючу позицію, згідно з якою Державна судова адміністрація України (ДСА України) позиціонується як центральний орган та провідна інституція у структурі публічної адміністрації судової влади. Відповідно до статті 151 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року, ДСА України визначена як державний орган у складі системи правосуддя, що здійснює функції організаційного та фінансового забезпечення діяльності органів судової влади в

межах встановленої законодавством компетенції. ДСА України функціонує під контролем та у підпорядкуванні Вищої ради правосуддя у межах, законодавчо визначених. Структура ДСА України включає територіальні управління, рішення про утворення яких та визначення їхньої кількості ухвалюється Державною судовою адміністрацією України за погодженням з Вищою радою правосуддя. Правовий статус посадових осіб Державної судової адміністрації України та її територіальних управлінь регламентується положеннями Закону України «Про державну службу».

Повноваження Державної судової адміністрації України встановлені у статті 152 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року, а саме ДСА України: 1) представляє суди у відносинах із Кабінетом Міністрів України та Верховною Радою України під час підготовки проекту закону про Державний бюджет України на відповідний рік у межах повноважень, визначених цим Законом; 2) забезпечує належні умови діяльності судів, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Національної школи суддів України та органів суддівського самоврядування в межах повноважень, визначених цим Законом; 3) вивчає практику організації діяльності судів, розробляє і вносить у встановленому порядку пропозиції щодо її вдосконалення; 4) вивчає кадрові питання апарату судів, прогнозує потребу у спеціалістах, здійснює замовлення на підготовку відповідних спеціалістів; 5) забезпечує необхідні умови для підвищення кваліфікації працівників апарату судів, створює систему підвищення кваліфікації; 6) організовує роботу з ведення судової статистики, діловодства та архіву; контролює стан діловодства в судах; 7) готує бюджетний запит; 8) організовує комп'ютеризацію судів для здійснення судочинства, діловодства, інформаційно-нормативного забезпечення судової діяльності та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційної (автоматизованої) системи; забезпечує суди необхідними технічними засобами фіксування судового процесу в межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України на фінансування відповідних судів; 9) забезпечує впровадження електронного суду; здійснює

заходи щодо організації обміну електронними документами між судами та іншими державними органами і установами; 10) забезпечує ведення Єдиного державного реєстру судових рішень та Реєстру електронних адрес органів державної влади, їх посадових та службових осіб, забезпечує функціонування системи відеоконференцзв'язку для участі осіб у засіданні суду в режимі відеоконференції; 11) взаємодіє з відповідними органами та установами, в тому числі інших держав, з метою вдосконалення організаційного забезпечення діяльності судів; 12) розробляє та затверджує за погодженням із Вищою радою правосуддя Типове положення про апарат суду; 13) організовує діяльність служби судових розпорядників 14) контролює діяльність Служби судової охорони; 15) затверджує положення про бібліотеку суду; 16) здійснює управління об'єктами державної власності, що належать до сфери управління ДСА України; 17) здійснює інші повноваження, визначені законом. [18]

Нормативно-правове регулювання діяльності Державної судової адміністрації України (ДСА України) та типових положень про її територіальні управління здійснюється Вищою радою правосуддя шляхом затвердження відповідних положень, що передує процедура консультацій з Радою суддів України. На даний момент, правовою основою діяльності ДСА України є "Положення про Державну судову адміністрацію України", затверджене Рішенням Вищої ради правосуддя від 17 січня 2019 року за № 141/0/15-19, яке розширює та деталізує положення Закону України "Про судоустрій і статус суддів" від 2 червня 2016 року. Згідно з вказаним Положенням, Державна судова адміністрація України, серед іншого, наділена правом: 1) одержувати від судів, органів суддівського самоврядування, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Національної школи суддів України, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій усіх форм власності, а також громадян та їх об'єднань інформацію, документи, матеріали, необхідні для виконання покладених на неї завдань і повноважень; 2) залучати вчених, експертів, спеціалістів центральних і місцевих органів виконавчої влади,

підприємств, установ і організацій усіх форм власності, за погодженням з їх керівниками, до розгляду питань, що належать до її повноважень, визначених законом і цим Положенням, у тому числі шляхом створення робочих та експертних груп. [49]

ДСА України очолює Голова, який призначається на посаду звільняється з посади Вищою радою правосуддя. Призначення Голови Державної судової адміністрації України здійснюється на конкурсній основі. Голова Державної судової адміністрації України не має права суміщати свою службову діяльність з іншою роботою, крім викладацької, наукової і творчої діяльності в позаробочий час, входити до складу керівного органу чи наглядової ради господарської організації, що має на меті одержання прибутку. На Голову Державної судової адміністрації України поширюються також інші обмеження, встановлені Законом України «Про запобігання корупції». Голова Державної судової адміністрації України має заступників, які призначаються на посаду та звільняються з посади Вищою радою правосуддя відповідно до законодавства про державну службу. Призначення заступника Голови Державної судової адміністрації України здійснюється на конкурсній основі. Голова Державної судової адміністрації України є керівником державної служби в Державній судовій адміністрації України. Голова Державної судової адміністрації України: керує діяльністю ДСА України, несе персональну відповідальність за виконання покладених на неї завдань; організовує роботу ДСА України; визначає функції заступників Голови Державної судової адміністрації України, розподіляє повноваження між заступниками Голови Державної судової адміністрації України; вносить на розгляд Вищої ради правосуддя подання щодо визначення граничної чисельності працівників ДСА України, у тому числі її територіальних управлінь; призначає на посади та звільняє з посад працівників ДСА України, призначає за погодженням з головами відповідних судів керівників апаратів апеляційних судів, вищих спеціалізованих судів, Верховного Суду, їх заступників та звільняє їх з посад, призначає за погодженням Голови Верховного

Суду першого заступника керівника апарату Верховного Суду та звільняє його з посади; за поданням голови відповідного суду застосовує до керівників апаратів апеляційних судів, вищих спеціалізованих судів, Верховного Суду, їх заступників заохочення або накладає дисциплінарні стягнення, за поданням Голови Верховного Суду застосовує до першого заступника керівника апарату Верховного Суду заохочення або накладає дисциплінарні стягнення; за поданням голови відповідного суду присвоює керівникам апаратів апеляційних судів, вищих спеціалізованих судів, Верховного Суду, їх заступникам ранги державного службовця згідно із законодавством про державну службу, за поданням Голови Верховного Суду присвоює першому заступнику керівника апарату Верховного Суду ранги державного службовця згідно із законодавством про державну службу; утворює відповідні конкурсні комісії з проведення конкурсу на зайняття вакантних посад категорій «Б» і «В» державної служби в судах, органах та установах системи правосуддя; затверджує положення про територіальні управління ДСА України та положення про структурні підрозділи ДСА України; встановлює посадові оклади працівникам ДСА України, присвоює їм ранги державного службовця, застосовує заохочення та накладає дисциплінарні стягнення відповідно до закону; звітує про діяльність ДСА України перед Вищою радою правосуддя, інформує про діяльність ДСА України з'їзд суддів України, зокрема щодо організаційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення діяльності органів судової влади, та Раду суддів України щодо питань організації діяльності судів; бере участь у підготовці пропозицій до проекту Державного бюджету України щодо фінансування судової влади; затверджує структуру і штатний розпис ДСА України та її територіальних управлінь; приймає рішення щодо розподілу бюджетних коштів, головним розпорядником яких є ДСА України; приймає за погодженням з Вищою радою правосуддя рішення про перерозподіл бюджетних видатків між судами, крім Верховного Суду; представляє в установленому порядку працівників ДСА України та її територіальних управлінь, працівників апаратів

судів до відзначення державними нагородами; затверджує за погодженням із Вищою радою правосуддя Положення про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників; затверджує за погодженням із Радою суддів України зразки одностроюсудових розпорядників; призначає на посаду та звільняє з посади начальників територіальних управлінь ДСА України, їх заступників, застосовує до них заохочення й накладає дисциплінарні стягнення у порядку, визначеному законодавством про державну службу, в тому числі приймає рішення про переведення начальника територіального управління або його заступника на рівнозначну або нижчу посаду до іншого територіального управління у порядку, визначеному пунктом 1 частини першої статті 41 Закону України «Про державну службу»; призначає та звільняє керівників державних підприємств, установ, організацій, що належать до сфери управління ДСА України; призначає за результатами публічного конкурсу двох членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України із числа осіб, які не є суддями, та звільняє їх із цих посад з підстав та в порядку, визначеному законом; погоджує тимчасову структуру та тимчасову штатну чисельність апарату новоутвореного суду за поданням тимчасово виконуючого обов'язки керівника апарату цього суду; затверджує річний план роботи ДСА України, заходи щодо реалізації основних напрямів і пріоритетних цілей її діяльності відповідно до визначених завдань, у тому числі щодо організаційного та фінансового забезпечення діяльності органів та установ у системі правосуддя України; здійснює інші передбачені законом повноваження. Голова ДСА України та його заступники інформують з'їзд суддів/Раду суддів України щодо питань організаційно-матеріального забезпечення діяльності судів. [49]

Наукові дослідження пропонують поділ основних напрямків роботи ДСА України на певні категорії. Так, у статті В. Бойко наведено класифікацію О. Красноборова, який розрізняє правові та організаційні форми діяльності Державної судової адміністрації України. Правові форми діяльності ДСА України, за О. Красноборовим, включають: розробку та видання нормативних

документів, здійснення інших дій, що мають юридичні наслідки, а також укладення адміністративних угод. Організаційні форми діяльності Державної судової адміністрації України, на думку вченого, – це сукупність дій, спрямованих на покращення інформаційного обміну, кадрового забезпечення, матеріально-технічного оснащення та фінансової підтримки судової системи. До таких дій належать: активізація співпраці ДСА України з іншими державними інституціями, органами місцевого самоврядування та представниками громадськості; підвищення ролі та посилення відповідальності ДСА України у процесі вирішення проблем, що заважають судам здійснювати незалежне правосуддя; подальший розвиток та удосконалення нормативно-правової бази, а також систематизація та оновлення нормативних актів, що регулюють організаційну роботу судів загальної юрисдикції та інші заходи [6].

Доречним вважаю погодитись з висновком В.Бойко, про те що ДСА є основним органом публічної адміністрації, який має специфічну юридичну природу, не входячи в систему органів виконавчої влади, який здійснює виконавчо-розпорядчі функції в системі судової влади, у порядку, визначеному законодавством, здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади з метою створення належних умов здійснення судочинства, надання фізичним і юридичним особам адміністративних послуг, а також забезпечення законних інтересів держави та суспільства загалом. [7]

У своєму дослідженні концептуальних засад визначення ролі ДСА України в організаційному забезпеченні правосуддя, Т.А. Лопушинський акцентує увагу на надзвичайній значущості проблематики встановлення чітких цілей, обов'язків та повноважень ДСА в означеній системі. Науковець виокремлює наступні ключові питання для дослідження: визначення стратегічних напрямів еволюції правового статусу ДСА у контексті імплементації міжнародних стандартів у сфері правосуддя та євроінтеграційних процесів в Україні; уточнення понятійно-категорійного апарату, який застосовується для дескрипції ролі ДСА в системі організаційного забезпечення правосуддя; аналіз структурно-функціональних

аспектів побудови системи організаційного забезпечення правосуддя та визначення в ній органічного місця ДСА; розробка засад правового регулювання, організаційної структури, забезпечення балансу функцій, завдань та повноважень ДСА; диференціація судово-правового та адміністративно-правового статусів ДСА; теоретичне осмислення ролі ДСА у забезпеченні належного фінансування повного та незалежного правосуддя; формулювання теоретичних засад ефективної комунікації між ДСА та іншими суб'єктами організаційного забезпечення правосуддя; визначення принципів та механізмів стимулювання інноваційної активності ДСА. Підтримуючи позицію автора, я вважаю, що комплексне розв'язання окреслених проблемних питань сприятиме оптимізації правового статусу ДСА в системі органів, відповідальних за організаційне забезпечення правосуддя, досягненню загальної ефективності функціонування цієї системи та створенню передумов для виконання Україною міжнародних зобов'язань у контексті європейської інтеграції. [33]

Розкриваючи питання адміністрування в органах судової влади не можна не приділити увагу теоретичним та практичним аспектам функціонування апарату суду.

Історично суди сприймалися як установи, головним завданням яких є здійснення правосуддя, і організаційним питанням у їх роботі не надавалося першочергового значення. Проте, зростання вимог до ефективності управління в умовах сучасних викликів викликало потребу у спеціалізованих професіоналах-адміністраторах. Ці фахівці повинні були поєднувати знання судової справи з сучасними управлінськими підходами. Саме такі судові адміністратори, завдяки своїй професійній підготовці, могли доповнити роботу судів необхідними управлінськими навичками, яких традиційно не вистачало.

Сьогодні судові адміністратори відповідають за багато важливих аспектів функціонування суду, серед яких можна виділити такі: вони займаються підготовкою та управлінням бюджетними коштами суду, керують людськими ресурсами, забезпечують належне управління приміщеннями суду,

налагоджують ефективний документообіг та процес руху судових справ, а також забезпечують інформаційно-технічне оснащення суду [62с.54].

Професійне судове адміністрування є відносно новим явищем, що формується як в Україні, так і в багатьох інших країнах світу, включаючи розвинені демократії. Саме тому існують різні погляди на сутність цієї професії, її функції, роль у розвитку судової системи та розподіл обов'язків між судовими адміністраторами та суддями в управлінні судами. Аналізуючи світовий досвід, важливо відзначити кілька ключових моментів: по-перше, професійне судове адміністрування виникло як окрема галузь управління внаслідок суспільного та економічного розвитку, збільшення судових справ, обмеження ресурсів та прогресу інформаційних технологій. По-друге, підкреслюється важливість підпорядкування судового адміністрування саме судовій владі. По-третє, визнання ролі судових адміністраторів зростає у контексті їхнього внеску у забезпечення незалежності судової гілки влади, ефективного використання ресурсів та зміцнення довіри суспільства до судової системи.

В українській правовій системі функції судових адміністраторів реалізуються через апарат суду. Стаття 155 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року визначає, що апарат суду здійснює організаційне забезпечення діяльності судової установи. Керівник апарату суду є персонально відповідальним за належну організацію функціонування суду, створення умов для роботи суддів та забезпечення судового процесу, а також за безперебійне функціонування Єдиної судової інформаційної (автоматизованої) системи. Керівник апарату суду зобов'язаний інформувати збори суддів про результати своєї діяльності. Збори суддів, у свою чергу, наділені правом висловити недовіру керівнику апарату суду, що тягне за собою його звільнення з посади. Правовий статус працівників апарату суду регулюється положеннями Закону України «Про державну службу». Структурна організація та штатна чисельність апаратів місцевих судів затверджуються відповідними територіальними управліннями Державної судової адміністрації України за

погодженням з головою суду. Структура і штат апаратів апеляційних та вищих спеціалізованих судів затверджуються Державною судовою адміністрацією України за погодженням з головою суду та в межах кошторисних призначень на утримання відповідної судової установи [18].

Організаційна структура апарату вищого спеціалізованого суду включає самостійний структурний підрозділ, призначений для забезпечення діяльності апеляційної палати. Керівництво та контроль за роботою цього підрозділу здійснює голова апеляційної палати, підрозділ не підпорядкований керівнику апарату вищого спеціалізованого суду у питаннях забезпечення діяльності апеляційної палати. Для забезпечення належного документообігу в апараті кожного суду функціонує канцелярія, яка забезпечує щоденне прийняття та реєстрацію документів протягом робочого дня. Перелік додаткових завдань канцелярії визначається положенням, затвердженим керівником апарату відповідного суду. Штат апарату суду також включає посади секретарів судового засідання, судових розпорядників та наукових консультантів, для яких обов'язковою є наявність наукового ступеня.

Таким чином, основною функцією апарату суду є безпосереднє організаційне забезпечення його діяльності. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2016 року, положення про апарат кожного окремого суду розробляється на основі типового положення про апарат суду та затверджується зборами суддів відповідної судової установи. Для новостворених судів тимчасове положення про апарат затверджується тимчасово виконуючим обов’язки керівника апарату. На даний момент чинним є Типове положення про апарат суду, затверджене Наказом Державної судової адміністрації України від 08 лютого 2019 року № 131. [63].

Правовий статус працівників апарату суду визначається законами України "Про судоустрій і статус суддів", "Про державну службу", іншими актами законодавства України. Правовий статус та умови діяльності помічника голови суду, помічника заступника голови суду, помічника секретаря судової палати,

помічника судді - члена Ради суддів України, помічника судді визначаються також Положенням про помічника судді, затвердженим рішенням Ради суддів України. Правовий статус та умови діяльності керівника служби судових розпорядників, старшого судового розпорядника, судового розпорядника визначаються також Положенням про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників, затвердженим Головою Державної судової адміністрації України за погодженням із Вищою радою правосуддя. Відповідно до основних завдань, визначених Законом України "Про судоустрій і статус суддів", апарат суду виконує наступні функції, які закріплені у Типовому положенні: 1) створює належні умови діяльності суду для ефективного виконання суддями покладених на них повноважень; 2) здійснює організаційне, інформаційно-довідкове й документальне забезпечення підготовки справ і матеріалів для розгляду суддями; 3) забезпечує ведення журналів (протоколів) судового засідання, фіксування судового процесу (судових засідань) технічними засобами, проведення відеоконференцій; 4) забезпечує надсилання адресатам в установленому порядку копій судових рішень, а також судових повідомлень, повісток і викликів; 5) організовує та забезпечує ведення діловодства в суді, забезпечує підготовку й складання документів відповідно до інструкції з діловодства в суді, інших актів законодавства України; 6) забезпечує належну організацію експедиційної обробки документів; 7) забезпечує ведення, облік, формування, опрацювання, надсилання, друкування, тиражування, використання, зберігання та знищення матеріалів, документів та інших матеріальних носіїв інформації, пов'язаних із діяльністю суду; 8) аналізує службову кореспонденцію; 9) організовує комплектування архіву, підготовку документів та архівних справ для передачі їх у встановленому порядку на постійне зберігання чи знищення; 10) забезпечує дотримання вимог ведення обліку, зберігання, використання, знищення документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять інформацію з обмеженим доступом; 11) забезпечує дотримання вимог Закону України "Про державну таємницю"; 12) складає та

подає в установленому порядку статистичну звітність про роботу суду, формує огляди статистичних даних про підсумки діяльності суду; 13) бере участь в аналізі судової статистики, вивченні та узагальненні судової практики, забезпечує підготовку аналітичних довідок, таблиць, інформації з питань судової статистики; 14) упроваджує передові технології організації роботи з документами в суді, забезпечує впровадження електронного суду; 15) здійснює інформаційно-технічне забезпечення судових засідань, зборів суддів; 16) забезпечує функціонування у суді інформаційно-телекомунікаційних систем, систем електронних комунікацій, програмного забезпечення та баз даних; 17) забезпечує функціонування автоматизованої системи документообігу суду, автоматизованого розподілу справ між суддями (до початку функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи); 18) вживає заходів до забезпечення контролю за дотриманням вимог Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему (до початку її функціонування - Положення про автоматизовану систему документообігу суду), у тому числі в частині застосування автоматизованого розподілу судових справ між суддями; 19) здійснює організацію доступу суддів і працівників апарату суду до автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних, держателем (адміністратором) яких є державні органи або органи місцевого самоврядування у визначеному чинним законодавством порядку, а також контроль за дотриманням вимог щодо захисту інформації; 20) у визначених законом випадках забезпечує надсилання електронних копій судових рішень до Єдиного державного реєстру судових рішень; 21) забезпечує надсилання відомостей про набрання судовим рішенням законної сили до Єдиного державного реєстру судових рішень; 22) вживає заходів щодо забезпечення суддів і працівників апарату суду ключами електронного цифрового підпису; 23) забезпечує у взаємодії з Державною судовою адміністрацією України суддів, працівників апарату суду необхідними засобами інформатизації; 24) забезпечує реалізацію державної політики у сфері державної служби з питань управління

персоналом апарату суду; 25) здійснює добір персоналу апарату суду, організовує роботу щодо його мотивації; 26) веде кадрове діловодство суду, в тому числі особові справи суддів у порядку, визначеному Державною судовою адміністрацією України за погодженням з Радою суддів України; 27) веде автоматизовану систему обліку кадрів суду (до початку функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи); 28) забезпечує належну роботу конкурсної та дисциплінарної комісії; 29) організовує в суді належні умови для діяльності працівників Служби судової охорони; 30) бере участь у взаємодії зі Службою судової охорони у заходах щодо додержання особами, які перебувають у суді, встановлених правил і підтримання громадського порядку в залі судового засідання та в приміщенні суду; 31) бере участь у взаємодії зі Службою судової охорони у заходах щодо забезпечення безпеки суддів, працівників апарату суду, учасників судового процесу; 32) забезпечує ведення військового обліку та здійснення бронювання працівників суду; 33) бере участь у здійсненні заходів з мобілізаційної підготовки й мобілізації, здійснює контроль за здійсненням цих заходів; 34) організовує бібліотечно-інформаційну роботу в суді; 35) здійснює облік печаток і штампів та контроль за їх зберіганням, використанням та знищенням; 36) забезпечує взаємодію суду з громадськістю, засобами масової інформації; 37) забезпечує у взаємодії з суддями-спікерами підготовку й поширення матеріалів про діяльність суду; 38) здійснює інформаційне наповнення веб-сайту суду; 39) організовує та забезпечує внутрішній облік сплати, повернення й зарахування судового збору до Державного бюджету України; 40) розробляє проект структури та штатного розпису суду; 41) забезпечує підготовку пропозицій до бюджетного запиту; 42) організовує прийом громадян, забезпечує розгляд пропозицій, заяв і скарг, запитів відповідно до вимог Законів України "Про звернення громадян", "Про адвокатуру та адвокатську діяльність", "Про статус народного депутата України", "Про доступ до публічної інформації", "Про інформацію"; 43) забезпечує дотримання вимог законів України "Про охорону праці", "Про захист

персональних даних", "Про запобігання корупції"; 44) забезпечує перевірку факту подання декларацій суб'єктами декларування та інформування Національного агентства з питань запобігання корупції факту неподання чи несвоєчасного подання декларацій суб'єктами декларування відповідно до вимог Закону України "Про запобігання корупції"; 45) надсилає до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України повідомлення щодо змін, які відбулися у загальних відомостях суддів відповідного суду для належного ведення, наповнення та оновлення суддівського досьє; 46) виконує накази й розпорядження голови суду, керівника апарату суду; 47) забезпечує розроблення проектів актів стосовно організації внутрішньої діяльності суду; 48) забезпечує організацію та проведення загальних зборів працівників апарату суду, робочих нарад, міжнародних зустрічей, прес-конференцій та інших заходів; 49) забезпечує дотримання заходів пожежної безпеки; 50) здійснює господарське обслуговування суду, забезпечує належну експлуатацію приміщення суду, контролює санітарно-технічний стан робочих приміщень, інженерних систем і комунікацій; 51) забезпечує збереження матеріальних цінностей; 52) організовує та забезпечує виконання в суді організаційно-технічних заходів у сфері інформаційної безпеки, технічного захисту інформації та протидії кіберзагрозам; 53) виконує інші функції, пов'язані із забезпеченням діяльності суду [63].

Посада керівника апарату суду належить до новітніх судових професій в Україні, і її становлення як ключової адміністративної позиції в судовій установі перебуває на етапі активного розвитку. Незважаючи на те, що ця посада є "молодою", керівник апарату суду вже є центральною фігурою в управлінській структурі суду, на якого покладено основні адміністративні функції та через якого координується робота апарату суду і здійснюється взаємодія з суддями.

Таким чином законодавство, яке забезпечує функціонування судів загальної юрисдикції та Конституційного Суду України відносно молоде, містить ряд правових прогалин, а нормативні акти, часто, з огляду на вживання відмінної термінології потребують уніфікації.

РОЗДІЛ 3
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ

3.1. Напрями реформування законодавства про судову владу в контексті європейської інтеграції

Сьогодні судова система України, подібно до інших органів державної влади, переживає період глибоких змін та перетворень. Ці процеси мають на меті забезпечити цілісність правосуддя, підвищити його прозорість і відкритість, зробити його більш доступним для кожного та орієнтованим на потреби людей.

На мою думку, покращення роботи судів необхідно розглядати та впроваджувати за двома ключовими напрямами. По-перше, це, безумовно, створення ефективної правової бази, чіткої та зрозумілої структури судової системи, а також формування високопрофесійного суддівського складу. По-друге, це використання усіх доступних організаційних інструментів, які б сприяли незалежності суддів, своєчасному, якісному та результативному відправленню правосуддя, та утвердженню в суспільстві поваги до прав людини.

23 червня 2022 року стало знаковою датою, коли Європейська Рада надала Україні статус кандидата на вступ до Європейського Союзу. Цей важливий крок супроводжувався визначенням ряду вимог, які Україна має виконати для успішної інтеграції до європейської спільноти, причому судова реформа визначена як одна з найбільш пріоритетних. Вже у червні 2024 року Європейський Союз перейшов до наступного етапу, офіційно розпочавши переговори з Україною щодо вступу – відбулася перша міжурядова конференція. Сьогодні активно готуються до обговорення конкретних розділів, зокрема Розділу 23 "Судова влада та основоположні права", опираючись на рамкові умови, що регламентують ведення переговорів.

Експертна спільнота, що працювала над Планом для Ukraine Facility – інструментом фінансової допомоги державному бюджету, інвестиційному клімату та реформам в Україні, позитивно оцінює зусилля української держави у сфері судової реформи після 2014 року. На думку експертів, після Революції гідності Україна здійснила важливі кроки для зміцнення верховенства права, гарантування незалежності, підвищення прозорості та результативності судової системи. Серед вагомих досягнень відзначаються конституційні та законодавчі зміни у сфері судоустрою, що дозволили оптимізувати структуру судової системи, зменшивши кількість рівнів з чотирьох до трьох. Також важливим етапом стало створення нового Верховного Суду у 2017 році.

Як відомо, поштовхом до чергової хвилі судової реформи став Указ Президента України року «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки» від 11 червня 2021 року, яким було затверджено Стратегію розвитку системи правосуддя на найближчі роки. Слід розуміти, що поява цього Указу була зумовлена нагальною потребою розв'язання цілого комплексу проблем, які на той час вже були очевидними для національної судової системи. Мова йшла і про питання недостатньої доброчесності частини суддів, і про, на жаль, випадки проявів корупції, і про числельні гострі кадрові проблеми в місцевих та апеляційних судах, і про непомірне навантаження на суддівський корпус без винятку . У документі чітко простежується взаємозв'язок між якісним розвитком системи правосуддя та конституційного судочинства, з одного боку, та необхідністю посилення організаційних засад судової влади, з іншого – в контексті стандартів захисту прав людини, міжнародно-правових зобов'язань України, і, безумовно, курсу на гармонізацію національного законодавства з законодавством Європейського Союзу. [50]

На жаль, мусимо констатувати, що попри всі потуги української влади та громадянського суспільства, стан нашої судової системи досі далекий від ідеалу. І це не просто моя особиста думка – це підтверджується, наприклад, Планом для

Ukraine Facility, документом, який нещодавно затвердила Верховна Рада. В цьому Плані прямо зазначено про нагальну потребу продовжувати реформу судової гілки влади. Причому, щоб досягти не тимчасового покращення, а справжніх, довготривалих результатів, реформа 2024–2027 років має бути всебічною, комплексною, з опорою на позитивний досвід, накопичений після Революції гідності, і, що дуже важливо, з адаптацією до тих реалій та проблем, які перед нами поставила війна [44]. В першу чергу, реформатори планують відновити прозорий і, головне, меритократичний відбір суддівських кадрів, довести до кінця процес формування Конституційного Суду України на новій законодавчій базі, відновити та завершити кваліфікаційне оцінювання суддів, які вже працюють в системі, і зміцнити механізми притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Також у планах – створення нового адміністративного суду для розгляду справ проти центральних органів державної влади, і подальше посилення інструментів, спрямованих на забезпечення доброчесності суддівського корпусу.

Наприкінці 2024 року Офіс Президента України завершив розробку Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2024-2029 роки та представив її широкому загалу. Однак, на момент підготовки даної роботи Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2024-2029 роки не набула нормативної формалізації та очікує на підписання відповідного указу Президента України.

Втім і сьогодні можна зробити висновок, що вагомим чинником реформування національної судової влади є євроінтеграційні прагнення України. Принциповим моментом відповідного реформування є узгодженість у поглядах і підходах до вказаної реформи в української влади і наших європейських партнерів, що вочевидь потребує активного діалогу на цю тему, як на рівні міждержавному, так і на рівні фахових спільнот.

На зараз же ключовим документом у контексті євроінтеграційних прагнень нашої держави є Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (Угода про асоціацію) [64].

Початок її повноцінної дії у вересні 2017 року став знаковою подією у відносинах України та ЄС. Цей ґрунтовний документ обсягом близько 1200 сторінок, серед іншого, визначає перелік вимог щодо реформи сектору правосуддя [20].

Розглядаючи Угоду про асоціацію, варто відзначити, що вимоги до реформування судової системи є диференційованими та поділяються на два типи. Системні вимоги, з одного боку, співвідносяться з Копенгагенськими критеріями, визначаючи загальні орієнтири реформ, але не пропонуючи вичерпних алгоритмів дій для досягнення цілей європейської інтеграції. З іншого боку, конкретні вимоги Угоди чітко встановлюють безумовний обов'язок держави адаптувати певні механізми захисту прав до загальноєвропейських нормативів. Такий поділ вказує на можливу недооцінку певного аспекту євроінтеграційного процесу, зокрема, ролі професійної правосвідомості суддів. З огляду на це, необхідно глибше проаналізувати кожну з виокремлених категорій вимог. Розділ 3 Угоди про асоціацію містить системні вимоги до сфери правосуддя. Стаття 14 цього розділу значною мірою відображає положення 23-го розділу acquis, окреслюючи вектори співпраці, спрямовані на зміцнення судової гілки влади, підвищення її дієвості, забезпечення незалежності та неупередженості, а також боротьбу з корупцією на основі принципів поваги до прав людини та основоположних свобод. Конкретні заходи для якісного покращення судової системи наведені, наприклад, у статтях 8 та 24 та інших положеннях Угоди. При цьому, спостерігається певна «реплікація» завдань у деяких статтях, які логічно мали б імплементуватися автоматично після досягнення відповідності загальним критеріальним вимогам у ході євроінтеграційних реформ. Прикладом може слугувати стаття 151 Угоди.

Стаття 151 Угоди про асоціацію визначає фундаментальні стандарти, що регулюють процес укладання державних контрактів. Важливо відзначити, що ці стандарти базуються на правових нормах та принципах Європейського Союзу у сфері державних закупівель, що відображено в acquis ЄС. Ключовим аспектом статті 151 є акцент на забезпеченні судового захисту. Зокрема, у ній чітко зазначено, що кожна особа, яка має або мала інтерес до державного контракту і зазнала збитків або ризикує їх зазнати через порушення, має право на дієвий та неупереджений судовий захист від будь-якого рішення замовника, пов'язаного з укладенням контракту. Для ілюстрації конкретних вимог, можна розглянути положення підрозділу 1 частини 3 Угоди, присвяченого "Захисту прав інтелектуальної власності" (статті 233–243). Ці статті встановлюють правила щодо доказування у справах про порушення прав інтелектуальної власності, заходів для забезпечення збереження доказів, права суду зобов'язати надати інформацію, застосування попередніх та запобіжних заходів, корекційних дій та судових заборон, а також регулюють питання, пов'язані з судовими витратами.

Окреслені вимоги Угоди про асоціацію мають чітко виражений матеріально-правовий характер, що зумовлює необхідність їх імплементації через внесення відповідних коректив до чинних норм матеріального права, які регулюють правовідносини у контексті захисту прав інтелектуальної власності. Слід зазначити, що аналогічні положення також знайшли відображення у статтях 281, 286 та інших статтях Угоди. У контексті розглянутих стандартів, вагомою є позиція Г.О. Бабенко, яка наголошує на винятковій важливості дотримання європейських стандартів у сфері судоустрою та статусу суддів, а також їх значному впливі на судову практику в демократичних державах. Автор підкреслює нагальну потребу в їх повноцінній імплементації в національне судочинство, оскільки це є необхідною умовою для забезпечення демократичного прогресу України та розбудови правової держави. Вчений акцентує увагу на тому, що уніфікований підхід до визначення понятійного апарату, структури системи європейських стандартів та їх нормативного

закріплення у міжнародних та європейських правових актах буде сприяти забезпеченню єдності у застосуванні судової практики [3, С. 356]. Окрім того, наголошується, що вказані стандарти виконують важливу функцію гармонізації, стимулюючи до глибшого аналізу фундаментальних засад та концептуальних положень європейської інтеграції як каталізатора модернізації сучасної судової реформи в Україні.

Варто акцентувати увагу на тому, що впровадження європейських вимог для України не є безпрецедентним, адже існує позитивний досвід східноєвропейських країн, які успішно трансформувалися з пострадянських держав у повноцінних членів європейської спільноти. Х. Машталір та С. Леськів влучно зауважують, що багатий досвід Європейського Союзу є надзвичайно цінним орієнтиром для України, особливо в нинішніх умовах, коли досягнення стабільного розвитку держави є нагальною необхідністю [36 С. 166].

Євроінтеграційні процеси, що активізувалися в Україні після Революції Гідності, набули конкретного, імплементаційного характеру, а не лише декларативного. У сфері правосуддя це виразилося в реалізації масштабної судової реформи, однієї з найзначніших за період незалежності. Однак, попри значні зусилля, політичні ризики для незалежності судової гілки влади не були повністю усунені, а спроби якісно трансформувати професійну правосвідомість суддів виявилися не надто ефективними. Євроінтеграційна судова реформа 2016 року, в певній мірі, нагадувала "пошук навмання" через об'єктивні обставини. Хоча acquis Європейського Союзу визнає суверенітет держав-членів у визначенні внутрішніх правил функціонування судової системи, він одночасно наполягає на відповідності якості національного правового регулювання загальним Копенгагенським критеріям та вимогам Розділів 23 і 24 acquis. Таким чином, судова реформа була спрямована на досягнення відповідності нормативно-правового забезпечення судоустрою, статусу суддів та процесуального законодавства абстрактним європейським стандартам. При цьому, для України, як і для інших країн-кандидатів, не було встановлено чітких,

вимірюваних індикаторів, досягнення яких однозначно свідчило б про виконання критеріїв євроінтеграції в сфері судової системи. Формулювання таких конкретних критеріїв об'єктивно суперечило б принципу поваги до національного суверенітету. Водночас, відсутність таких критеріїв істотно ускладнює процес європейської інтеграції, роблячи його менш прозорим та прогнозованим. З огляду на зазначене, нормативно-правове забезпечення процесів формування, розвитку та моніторингу професійної правосвідомості суддів в рамках судової реформи 2016 року об'єктивно не могло бути розроблене у повній відповідності до нечітких очікувань європейської спільноти. Положення європейських стандартів щодо статусу суддів залишаються досить загальними та абстрактними, що, з одного боку, забезпечує баланс між національним суверенітетом та євроінтеграційними прагненнями. З іншого боку, така "м'якість" європейських вимог не враховує специфічного історичного контексту та проблемних аспектів кожної окремої країни. У випадку України, реформа відбувалася на тлі руйнації колишньої політично залежної системи управління в судовій гілці влади, трансформації ціннісних орієнтацій як у суспільстві, так і в суддівському корпусі, а також втрати зовнішньої підтримки з боку східного сусіда, зацікавленого у збереженні корупції та "телефонного права". В результаті, на період 2019-2020 років, ідея приведення національного законодавства про судоустрій та статус суддів до повної відповідності невизначеним "критеріям" зберігала свою актуальність. Проте, 2020 рік виявив неготовність судової системи до ефективної протидії викликам глобальної пандемії, а повномасштабна російська агресія, розпочата в лютому 2022 року, актуалізувала нагальну потребу у створенні надійного теоретико-правового та нормативного підґрунтя для забезпечення функціонування суддівської гілки влади в умовах воєнного стану. Таким чином, вплив стратегічного вибору європейського зовнішньополітичного вектору розвитку держави на трансформацію концептуальних засад реформ у правовому забезпеченні діяльності судової влади є беззаперечним та значним. Водночас, питання про

реальний вплив проведених реформ на якісні зміни професійної правосвідомості суддів залишається відкритим для подальших наукових дискусій, що об'єктивно пов'язано з відсутністю чітких, вимірюваних критеріїв європейської інтеграції у сферах правосуддя, верховенства права та статусу суддів.

3.2. Актуальні проблеми законодавчого забезпечення діяльності органів судової влади та шляхи їх вирішення

Неухильне дотримання принципу верховенства права, забезпечення фундаментальних прав і свобод людини та громадянина, а також сталий розвиток демократичної правової держави є імперативною умовою ефективного функціонування органів судової влади. Належне нормативно-правове регулювання виступає необхідним правовим підґрунтям для організації та діяльності судової системи, визначаючи імперативні засади її структури, компетенції, процесуальних регламентів та гарантій незалежності.

Водночас, слід констатувати, що незважаючи на істотні зусилля, спрямовані на реформування судової системи України, законодавча база, що регламентує її діяльність, залишається об’єктом дії низки нагальних проблем. Зазначені проблеми постають перешкодою для повноцінної реалізації правосуддя, зумовлюють зниження рівня довіри суспільства до судової гілки влади та стримують процес інтеграції у європейський правовий простір.

З огляду на викладене, у межах даного підрозділу буде здійснено концентрацію дослідницької уваги на ідентифікації та комплексному аналізі найбільш гострих проблемних питань у нормативно-правовому забезпеченні функціонування органів судової влади. Розглядаючи означену проблематику в розрізі різноманітних аспектів – від організаційної структури до процесуальних регламентів та гарантій незалежності – автор ставить за мету не тільки детальну верифікацію проблемного поля, але й розробку конкретних та науково обґрунтованих шляхів їхнього нівелювання. Кінцевою метою дослідження є

формування практично значущих рекомендацій, спрямованих на вдосконалення законодавства, що має сприяти зміцненню судової влади, підвищенню рівня її ефективності, доступності та справедливості, а також забезпеченню наближення судової системи України до високих європейських стандартів.

На думку В. Ковальського на сьогоднішньому етапі проведення судової реформи існують такі проблеми:

1) гострий дефіцит кадрів в судових установах, зокрема суддів та перевантаженість судів, погіршення стану захисту прав та прав людини в судових інстанціях;

2) відставка суддів без передання новому поколінню суддів знань, досвіду, практики;

3) спотворення системи кадрового відбору і потрапляння випадкових людей на судові посади, надзвичайна амбіція, відсутність достатньої правової культури персоналу судів;

4) невміння та небажання суддів приймати рішення на підставі Закону, норми якого ігноруються, що призводить до фронтальних порушень прав людини;

5) активна участь іноземців у формуванні складу ВРП та ВККСУ, що не передбачено Конституцією України та чинним законодавством.

6) невизначений статус перевірки та обрання членів ВРП Етичною радою тощо [74].

У науково-правовій доктрині наразі активно дискутується широке коло питань, що є предметом наукової зацікавленості та практичної значущості для оптимізації функціонування судової влади. Серед найбільш актуальних та дискусійних питань, що потребують невідкладного вирішення, виокремлюються наступні: забезпечення оперативного завершення процедури кваліфікаційного оцінювання суддів Вищою кваліфікаційною комісією суддів України (ВККС) на предмет відповідності займаним посадам, особливо стосовно суддів, чиї повноваження вже вичерпано; запровадження ефективного інституту скарги на

порушення принципу розумних строків розгляду судових справ, доповненого механізмом відповідних компенсаційних виплат; розширення спеціалізації суддів у межах судової системи шляхом введення додаткових спеціалізацій, зокрема, щодо розгляду воєнних та військових кримінальних правопорушень, що зумовлено сучасними викликами; ініціювання створення інвестиційного суду як інструменту посилення гарантій захисту інвестиційної діяльності в Україні; розгляд можливості залучення до здійснення правосуддя суддів, які перебувають у відставці, з метою часткової компенсації дефіциту суддівських кадрів, або їх повернення до професійної діяльності у контексті формування інституту мирового судді; запровадження інституту мирових суддів, що утворювалися б на рівні територіальних громад шляхом обрання суддів населенням відповідних громад на певний строк, як одного з перспективних напрямів реформування судової системи.

Акцентується увага на тому, що нагального розв'язання потребує проблема формування та розвитку ефективної системи досудового та позасудового врегулювання спорів в Україні. Зазначена проблема охоплює не лише питання переформатування інституту третейського судочинства, але й питання повноцінного впровадження дієвих механізмів медіації та мирових судів, за допомогою яких можливо було б забезпечити вирішення значної частки справ незначної складності та соціальної значущості. Разом з тим, наголошується, що для ефективної імплементації мирового судочинства як обов'язкової стадії досудового врегулювання спорів, необхідним є внесення відповідних змін до чинного законодавства.[75]

У контексті аналізу стратегічних документів у сфері судової реформи, слід звернути увагу на те, що у пункті 4.1.5 Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, було концептуально обґрунтовано пропозицію щодо запровадження інституту мирового судді з метою оптимізації доступу до правосуддя для громадян. В рамках реалізації зазначеної стратегічної ініціативи, розробниками передбачалася необхідність

прийняття спеціалізованого законодавчого акта – Закону України «Про мирове судочинство», який розглядався б як нормативно-правове підґрунтя для визначення мирового судочинства як обов'язкового етапу досудового врегулювання спорів. Пропонувалася модель створення мирових судів на рівні територіальних громад шляхом процедури обрання суддів безпосередньо населенням відповідних громад на п'ятирічний термін, з передбаченням фінансування їхньої діяльності за рахунок коштів місцевих бюджетів. Окрім того, констатується, що 09 вересня 2024 року питання щодо перспектив створення інституту мирових суддів як інструменту активізації залучення громадськості до здійснення судочинства, стало предметом обговорення під час засідання спілки «Коаліція Реанімаційний Пакет Реформ» за участю широкого кола представників експертного середовища, діючих суддів, адвокатів та інших зацікавлених сторін.[76]

Учасники зазначеної дискусії дійшли консенсусу щодо того, що запровадження інституту мирового судді та його залучення до розгляду справ незначної юрисдикційної складності сприятиме:

1) Оптимізації навантаження на судову систему шляхом виокремлення з її юрисдикції справ незначної складності. Аналіз статистичних даних судової системи свідчить про наявність диспропорції між нормативною чисельністю суддівського корпусу та кількістю справ, що перебувають на розгляді, що створює загрозливу тенденцію до перевантаження судових інстанцій та пролонгації строків судового розгляду. Зокрема, дані Рівненського окружного адміністративного суду засвідчують його лідерство за кількісними показниками надходження справ та матеріалів на розгляд протягом першого півріччя 2023 року (44 004 справи). Водночас, згідно з даними інтерактивної карти судової влади, нормативна чисельність суддів із чинними повноваженнями для вказаного регіону має складати 297 штатних одиниць, однак, фактично, відправлення правосуддя в області здійснюють лише 13 суддів [77].

2) Оптимізації рівня доступності правосуддя для населення. Результати соціологічних досліджень, проведених протягом останніх років, фіксують стійку тенденцію до зниження рівня звернення громадян до суду, навіть у випадках виникнення правових колізій чи порушення суб'єктивних прав. Так, значна частина респондентів (близько половини) демонструє пасивну модель поведінки, утримуючись від вжиття активних дій, спрямованих на захист власних прав та законних інтересів.

Домінуючими чинниками, що визначають відмову від звернення до судових інституцій, виступають недостатній рівень довіри до судової системи, скептицизм щодо неупередженості судового розгляду, а також пролонгований характер та складна процедура судового провадження. Зазначені фактори зумовлюють наявність значного масиву латентних спорів, що залишаються поза межами юрисдикції судових або інших уповноважених органів внаслідок домінуючої недовіри до ефективності наявних засобів правового захисту. На думку провідних експертів у сфері судочинства, інститут мирових суддів, з огляду на їхню територіальну наближеність до громадянського суспільства, спрощені процесуальні форми та оперативність розгляду, потенційно здатний частково нівелювати проблему неефективного врегулювання конфліктів, що мають місце у суспільстві.

Враховуючи концепцію оптимізації мережі місцевих судів шляхом їх укрупнення, з метою приведення організаційної структури судової системи у відповідність до нового адміністративно-територіального устрою та сформованих територіальних громад, створення інституту мирових суддів набуває додаткової аргументаційної ваги. Зменшення кількісного складу діючих судових інституцій шляхом їх консолідації неминуче спричинить негативний вплив на рівень територіальної доступності правосуддя для населення. Разом з тим, на сучасному етапі, як політичні фактори, так і триваючий воєнний конфлікт на території України, виступають об'єктивними перешкодами для завершення процесу формування нової територіальної організації місцевих судів.

Відповідно до експертної думки І. Мудрої, оптимізація судової мережі є питанням, що характеризується значною складністю та соціальною чутливістю, набуваючи особливої гостроти в умовах воєнного стану. Однак, підкреслюється, що ефективна реалізація зазначених заходів створить передумови для більш збалансованого розподілу судового навантаження в національному масштаб

3) Підвищення рівня довіри суспільства до системи правосуддя. Загальновідомо, що судова гілка влади характеризується, нажаль, однозначно низькими показниками суспільної довіри серед інституцій державного апарату. Експертні кола висловлюють думку, що інститут мирових суддів, завдяки налагодженій ефективній взаємодії з територіальними громадами та акумулюванню громадської довіри, спроможний забезпечити справедливе та оперативне врегулювання правових конфліктів. В результаті, правосуддя стане максимально наближеним до потреб локальних спільнот, що, в свою чергу, матиме позитивний вплив на загальну динаміку зростання довіри до судової системи в цілому.

4) Формування потенційного кадрового резерву для судової системи та часткове нівелювання проблеми кадрового дефіциту. По-перше, інститут мирового судді надасть можливість фахівцям набути практичного досвіду у сфері взаємодії зі сторонами судового провадження, оперування доказами, організаційного забезпечення та безпосереднього розгляду спорів, що, в перспективі, створить якісний кадровий резерв для поповнення суддівських посад в “державних” судах. Враховуючи наявний на сьогодні дефіцит професійних та доброчесних правників, які виявляють мотивацію до роботи в судовій системі, зазначений фактор є особливо важливим. По-друге, слід враховувати, що збільшення частки спорів, врегульованих на рівні суспільства без залучення державних інституцій (судів), є індикатором зростання рівня правової культури в державі.

До того ж не слід применшувати ролі матеріально-технічного забезпечення роботи судової системи. Так, Голова Вищої ради правосуддя (ВРП) Г. Усик

наголошує, що успішна реалізація судової реформи визначається не виключно якістю законодавчого та організаційного забезпечення, але й залежить від людського капіталу, залученого до її впровадження, а також від належного фінансового та матеріально-технічного забезпечення. При цьому, слід констатувати, що рівень фінансового забезпечення судової гілки влади на 2024 рік є недостатнім, складаючи лише 60% від розрахункової потреби. Матеріально-технічна база судової системи, зокрема, комп'ютерне обладнання та засоби відеоконференцзв'язку, характеризується моральною застарілістю та фізичним зношенням, що досягає 80%, особливо у судах першої та апеляційної інстанцій. Так, за інформацією виконуючого обов'язки голови Державної судової адміністрації (ДСА) М. Пампури, на червень 2024 року загальна потреба місцевих та апеляційних судів у заміні зношеного та морально застарілого інформаційного обладнання, а також у придбанні нового, оцінюється у 756,1 мільйона гривень [78].

ВИСНОВКИ

У переліку фундаментальних цінностей демократичної правової держави, ефективна судова влада посідає особливе місце, виступаючи гарантом верховенства права, захисту прав і свобод людини та громадянина, а також справедливого вирішення правових спорів. Ефективність та незалежність

судової системи є неможливими без належного законодавчого забезпечення її діяльності. Дана робота була присвячена комплексному аналізу законодавчого забезпечення діяльності судових органів влади, з метою виявлення його ключових аспектів, проблемних зон та перспективних напрямків удосконалення.

Проведене дослідження підтвердило, що законодавче забезпечення є наріжним каменем для функціонування незалежної, ефективної та справедливої судової системи. Законодавство є тим фундаментом, на якому ґрунтується організація судової влади, визначається її компетенція, встановлюються процедури здійснення правосуддя, гарантуються права та обов'язки суддів, а також створюються механізми забезпечення доступу до правосуддя. У роботі було детально розглянуто ключові нормативно-правові акти, що регулюють діяльність судових органів влади, зокрема профільні закони, кодекси, а також підзаконні акти, що конкретизують та деталізують законодавчі положення.

Аналіз чинного законодавства дозволив виокремити сильні сторони законодавчого забезпечення судової влади в Україні. До них, безумовно, слід віднести:

1. Конституційне закріплення засад судової влади, незалежності суддів та принципів здійснення правосуддя, що створює фундаментальну основу для законодавчого регулювання.

2. Наявність спеціалізованого законодавства, що детально регламентує судоустрій, статус суддів, судочинство за різними видами юрисдикції, виконавче провадження та інші аспекти діяльності судової системи.

3. Прогресивні законодавчі ініціативи, спрямовані на реформування судової системи, зокрема в контексті євроінтеграційних прагнень України, що відображаються у змінах до процесуального законодавства, законодавства про судоустрій та статус суддів.

4. Імплементація європейських стандартів у законодавство про судову владу, що сприяє наближенню національної судової системи до кращих європейських практик та підвищує рівень довіри до судової влади.

Водночас, дослідження виявило низку проблем та викликів у законодавчому забезпеченні діяльності судових органів влади, які потребують першочергового вирішення для забезпечення належного рівня ефективності та довіри до судової системи. До ключових проблемних аспектів слід віднести:

1. Непослідовність та фрагментарність законодавчого регулювання в окремих сферах, що призводить до правової невизначеності, ускладнює правозастосування та створює підґрунтя для неоднозначного тлумачення законодавчих норм.

2. Наявність законодавчих прогалин та колізій, що ускладнює вирішення окремих питань організації та діяльності судової влади, потребує додаткового тлумачення або застосування аналогії закону, що може створювати ризики для єдності судової практики.

3. Недостатній рівень стабільності законодавства, що регулює судову владу, зумовлений частими змінами та доповненнями до законодавчих актів, що ускладнює адаптацію до новел законодавства, створює нестабільність у правовому регулюванні та негативно впливає на прогнозованість діяльності судової системи.

4. Політичні впливи на законодавчий процес у сфері судової влади, що може призводити до прийняття законодавчих актів, які не повною мірою відповідають принципам незалежності судової влади, верховенства права та європейським стандартам.

5. Недостатній рівень імплементації європейських стандартів у законодавство про судову владу в окремих аспектах, що потребує подальшого удосконалення законодавства з метою повної відповідності європейським вимогам та забезпечення ефективної євроінтеграції у сфері правосуддя.

6. Обмеженість законодавчих механізмів забезпечення незалежності судової влади від виконавчої та законодавчої гілок влади, а також від позапроцесуального впливу, що створює ризики для об’єктивності та неупередженості правосуддя.

7. Недостатність законодавчого забезпечення належного фінансування судової системи, що негативно впливає на матеріально-технічне забезпечення судів, оплату праці працівників апарату суду та суддів, що, у свою чергу, може впливати на ефективність та якість правосуддя.

8. Проблеми законодавчого забезпечення доступу до правосуддя для окремих категорій громадян, зокрема малозабезпечених верств населення, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, що потребує вдосконалення законодавства у сфері безоплатної правової допомоги та спрощення судових процедур.

Враховуючи виявлені проблеми, робота обґрунтовує напрямки подальшого удосконалення законодавчого забезпечення діяльності судових органів влади. До пріоритетних напрямків вважаю за необхідне віднести:

1. Посилення гарантій незалежності судової влади на законодавчому рівні, шляхом чіткого визначення меж впливу інших гілок влади на судову систему, забезпечення належного фінансування судової влади, удосконалення процедур добору, призначення, дисциплінарної відповідальності та звільнення суддів, з метою унеможливлення політичного тиску та зовнішнього впливу на суддів.

2. Удосконалення законодавчих механізмів забезпечення ефективності та якості правосуддя, шляхом спрощення судових процедур, впровадження сучасних інформаційних технологій у судочинство, підвищення кваліфікації суддів та працівників апарату суду, забезпечення належного матеріально-технічного забезпечення судів.

3. Законодавче забезпечення реальної підзвітності судової влади суспільству, шляхом забезпечення прозорості та відкритості судового процесу, запровадження ефективних механізмів громадського контролю за діяльністю судів, забезпечення доступу до судової інформації, з урахуванням гарантій незалежності суддів та таємниці судового процесу.

4. Подальша імплементація європейських стандартів у законодавство про судову владу, зокрема в частині забезпечення незалежності, ефективності, якості правосуддя, доступу до правосуддя, судової етики та доброчесності, з урахуванням кращих практик країн-членів Європейського Союзу.

5. Забезпечення законодавчої стабільності у сфері судової влади, шляхом запровадження процедур широкого публічного обговорення законодавчих ініціатив, залучення до розробки законодавства представників судової влади, наукової спільноти, громадськості, з метою досягнення консенсусу щодо ключових напрямків законодавчого регулювання та уникнення частих та необґрунтованих змін до законодавства.

6. Посилення законодавчих гарантій права на доступ до правосуддя, шляхом розширення системи безоплатної правової допомоги, спрощення судових процедур для окремих категорій громадян, створення спеціалізованих судів для розгляду окремих категорій справ, забезпечення фізичної доступності приміщень судів для осіб з обмеженими можливостями.

Підсумовуючи, слід зазначити, що законодавче забезпечення діяльності судових органів влади є динамічним процесом, який потребує постійної уваги, аналізу та удосконалення. Ефективна судова система, що користується довірою суспільства, є запорукою демократичного розвитку держави, захисту прав і свобод людини та громадянина, та забезпечення верховенства права. Подальші наукові дослідження у цій сфері мають бути спрямовані на поглиблений аналіз окреслених проблемних аспектів, розробку конкретних законодавчих пропозицій та моніторинг імплементації законодавчих змін, з метою забезпечення якісного та ефективного законодавчого забезпечення діяльності судових органів влади в Україні. Вирішення окреслених проблем та реалізація запропонованих напрямків удосконалення законодавства стане важливим кроком на шляху до зміцнення судової влади, підвищення рівня довіри до судової системи та забезпечення її відповідності європейським стандартам та вимогам демократичної правової держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. В. Б. Авер'янов [та ін.] Державне управління: теорія і практика АН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. - К. : Юрінком Інтер, 1998. - 431 с.
2. Аристотель. «Політика. Поетика» — Фоліо, Харків., 2023.– с. 512
3. Бабенко Г.О. Європейські стандарти судоустрою й статусу суддів. http://journalapp.uzhnu.edu.ua/article/view/255544 (дата звернення: 22.01.2025)
4. Басай В. Д. Судові та правоохоронні органи України : підручник : у 2-х кн. /В.Д. Басай. – Івано-Франківськ, 2004. – Кн. 1. Судоустрій України.
5. Бєлявська С. Ю. Правові інновації в судовому управлінні: міжнародні правові стандарти й адаптація до них законодавства України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2014. Вип. 102(1). С. 141–144.
6. Бойко В. Поняття суддівської публічної адміністрації. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 2. С. 182-187 DOI https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.2.31
7. Бойко В. Публічне адміністрування взаємодії правосуддя з громадськістю в Україні. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції № 2. 2023. DOI https://doi.org/10.32782/39221474
8. Бринцев В.Д. Система організаційного забезпечення судової влади України : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.10 /В.Д. Бринцев. – Х., 2011. – 520 с.
9. Вільгушинський М.Й. Суддівське само-врядування та його вплив на діяльність судів загальної юрисдикції. Адвокат. 2013. № 5. С. 21–24. URL: http://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:gIOc0eoXPAAJ:scholar.google.com/&hl=uk&as_sdt=0,5. (дата звернення: 22.01.2025)
10. Галайденко Т.В. Гарантія незалежності суддів та їх реалізація в сучасній Україні: автореф.дис. канд. юр. наук. Одеса, 2013. 20 с

11. Галайденко Т.В. До питання розмежування категорій «принцип незалежності суддів» та «гарантії його реалізації». Вісник Вищої ради юстиції. 2010. № 3. С. 28–40.
12. Гончар Л.Я. Організаційно-правові засади становлення та діяльності адміністративних судів України: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.10. Львівський університет бізнесу та права. Львів, 2017. 20 с.
13. Гринюк В.О. Гарантії забезпечення незалежності суду у кримінальному процесі. Право і суспільство. 2012. № 5. С. 131–135.
14. Грошевой Ю. Судова реформа і проект Конституції України. Вісник Академії правових наук України. 1993. № 1. С. 126–135.
15. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / за ред. О.Л. Жуковської. – К.: ЗАТ «ВІПОЛ», 2004. – С. 213.
16. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 № 3460-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text (дата звернення: 22.01.2025)
17. Закон України «Про Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016 № 1798-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text (дата звернення: 22.01.2025)
18. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/ed20250101#top (дата звернення: 22.01.2025).
19. Загальна теорія держави і права: підруч. для студентів юридичних 4 вищ. навч. закл. / [М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.]; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. Харків: Право, 2010. - 584 с.
20. Загальний огляд Угоди. [https://eu-ua.org/ohliad-uhody-pro-asotsiatsiiu/ (дата звернення: 22.01.2025)

21. Запорожець М. Д. Адміністративно-правове забезпечення діяльності місцевих загальних судів України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / М.Д. Запорожець. – Х., 2004.
22. Звіт за результатами соціологічного дослідження «Ставлення громадян України до судової системи" Центру Разумкова спільно з Проектом Ради Європи "Підтримка впровадженню судової реформи в Україні» та за підтримки Ради суддів України. Київ, 2017. 28 с. URL: http://rsu.gov.ua/uploads/article/final-report-survey-e07f150174.pdf.
23. Камінська І. В. «Електронний суд» як гарантія доступності правосуддя // Вісник Академії адвокатури України. – 2013. – Ч. 3. – С. 52-60.
24. Кіселичник В.П. Адміністративно-правові засади діяльності Ради Суддів Укра-їни. Науковий вісник Ужгородського національногоуніверситету.2015.Вип. 32 (Серія Право). Т. 3. С. 29–32.
25. Колпаков В. К. Адміністративне право України / Колпаков В. К. – К. : Юрінком Інтер. – 1999. – 736 с.
26. Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 1977-2001 / Відповід. ред. П.Б. Євграфов. – К.: Юрінком Інтер,2001. – С. 114.
27. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. . – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 22.01.2025).
28. Крижова О. Г. Структура принципу верховенства права: аналіз крізь призму його правозастосування // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. – 2016. – № 837. – С. 149-153.
29. Крижова О.Г. Незалежність судової влади та суддів у контексті реалізації принципу верховенства права. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. Серія ПРАВО. Вип. 45. Т. 1. С. 15-18. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/34078/1/НЕЗАЛЕЖ-НІСТЬ%20СУДОВОЇ%20ВЛАДИ%20ТА%20СУДДІВ.pdf.

30. Kłak, K. Legislative Framework of Judicial Independence in Poland in the Light of European Standards. Przegląd Sejmowy. 2020. No. 4 (159). P. 9-26.
31. Леськів С.Р. Правовий статус суддівського самоврядування України в контексті забезпечення професійних прав суддів : дис. ... канд. юрид. наук :12.00.10 / Приват. ВНЗ «Львів. ун-т бізнесу та права». Львів, 2016. 196 с.
32. Лок Джон. Два трактати про правління – «Наш формат», Київ, 2020. – С. 312.
33. Лопушинський Т.А. Концептуальні засади визначення ролі державної судової адміністрації України у організаційному забезпеченні правосуддя https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/257
34. Маляренко В. Кримінально-процесуальне законодавство України: питання становлення і розвитку / В. Маляренко // Право України. -2003.-№ 9.-С.3-10.
35. Марочкін І. Є. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації // Судова реформа в Україні. Проблеми та перспективи : мат. наук.-практ. конф., (18-19 квітня 2002 р., м. Київ). – К. ; Х. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 31-34.
36. Машталір Х. Леськів С. Інтеграція україни до Європейського Союзу як основа для розбудови громадянського суспільства. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 6. С. 163-166.
37. Марочкин И. Е. Обране / Упорядники: Е. Б. Червяков, А. И. Марочкін, Ю. В. Мех. Харьков :Плеяда, 2015. 484 с.
38. Charles Louis de Secondat, Baron de Montesquieu, Complete Works, vol. 1 The Spirit of Laws, https://oll.libertyfund.org/titles/montesquieu-complete-works-vol-1-the-spirit-of-laws (дата звернення: 22.01.2025)
39. Москвич Л.М. Ефективність судової системи: концептуальний аналіз [Монографія] / Л.М. Москвич. Харків: Видавництво «ФІНН», 2011.-384 с.
40. Назаров І.В. Судові системи країн Європейського Союзу та України: порівняльно-правовий аналіз : дис. ... докт. юрид.наук : 12.00.10 / І.В. Назаров. – Х., 2011. – 448 с.

41. Основні принципи незалежності судових органів. Схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 р. // Суддівське самоврядування. – 2007. – № 1.– С. 3–8.
42. Овчаренко В.А. Державний механізм забезпечення інваріантного функціонування судової системи: дис. ... канд. наук із держ. управ.: 25.00.02 / В.А. Овчаренко. Донецьк, 2008. – 174 с.
43. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації : моногр. – Х. : Право, 2008. – 304 с.
44. План для Ukraine Facility (2024–2027). Міністерство економіки України. 2024.380 с. URL: https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf (дата звернення: 22.01.2025).
45. Плакса В.І., Рибалко В.О. Організаційно-правові аспекти діяльності Вищої ради правосуддя: монографія. Київ–Львів: Видавець Вікторія Кундельська, 2023. 244 с.
46. Положення «Про Раду суддів України» від 16.09.2010 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-10#Text (дата звернення: 22.01.2025)
47. Правова доктрина України : у 5 т. – Т. 2: Публічно-правова доктрина України / Ю.П. Битяк, Ю.Г. Барабаш, М.П. Кучерявенко та ін. ; за заг. ред. Ю.П. Битяка. – Х. : Право, 2013. – 864 с.
48. Про затвердження Положення про Державну судову адміністрацію України :Рішення; Вища рада правосуддя від17 січня 2019 р. № 141/0/15-19 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/vr141910-19. (дата звернення: 22.01.2025)
49. Про затвердження Положення про Державну судову адміністрацію України: Рішення Вищої ради правосуддя від 17.01.2019 р. № № 141/0/15-19 URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr141910-19#Text (дата звернення: 22.01.2025)

50. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на2021-2023 роки: Указ Президента від 11 червня 2021 року № 231/2021. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text (дата звернення: 22.01.2025)
51. Путівник Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). «Державний аналіз верховенства права: стратегічний зміст верховенства права» [Електронний ресурс].: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNADT593.pdf
52. Радченко О. В. Законодавчі аспекти доступу до правосуддя в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 6. С. 178-181.
53. REPORT ON THE RULE OF LAW - Доповідь Європейської Комісії «За демократію через право» щодо верховенства права [Електронний ресурс]. https://www.venice.coe.int/WebForms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-e (дата звернення: 22.01.2025)
54. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності)окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» Кримінального кодексу України від 27 жовтня 2020 р. № 13-р/2020. URL: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/55264-nezalezhnist (дата звернення: 22.01.2025)
55. Рішення Конституційного Суду України від16.11.2000 р. у справі щодо вільного вибору захисника // Вісник Конституційного Суду України. – 2000. – №5–6. – С. 24–30.
56. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 2, абзацу другого пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи»,

статті138 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (справа щодо змін умов виплати пенсій і щомісячного довічного грошового утримання суддів у відставці) від 3 червня 2013 року№ 3-рп/2013. URL: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/55264-nezalezhnist др решение суда/ (дата звернення: 22.01.2025)

57. Савенко М.Д. Незалежність суддів та її правове забезпечення. Етичні та правові проблеми забезпечення незалежності суддів: Матеріали міжнар. наук.-практ. семінару (м. Харків 30-31берез. 2005 р.). Харків; Київ: ЦНТ «Гопак», 2006. С. 97–102.
58. Сакара Н.Ю. Проблеми доступності правосуддя у цивільних справах: монографія / Сакара Н.Ю. – Х.: Право, 2010. – С.46.
59. Сердюк В. В. Фінансове забезпечення судової влади в Україні: законодавчі проблеми та шляхи вирішення. Публічне право. 2019. № 1. С. 234-241.
60. Статут Ради Європи : міжнародний документ від 5 травня 1949 р. // [Електронний ресурс]. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_001. (дата звернення: 22.01.2025).
61. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України : навчальний посібник / В. С. Ковальський, В. Т. Білоус, С. Е. Демський та ін.; відп. ред. Я. Кондратьєв. – К., 2002.
62. Судове адміністрування : навчальна програма дистанційного курсу Київ, 2016. 330 с. URL : http://www.fair.org.ua/content/library_doc/ curriculum_court_adm_online.pdf.
63. Типове положення про апарат суду, затверджене Наказом Державної судової адміністрації України 08.02.2019 № 131 URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0131750-19#Text (дата звернення: 22.01.2025)
64. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 22.01.2025)

65. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : науково-методичний посіб. для суддів. – 2-ге вид., випр., допов. – К., 2015. – 208 с.
66. Чабан Н. Реалізація правоохоронної та правозахисної функції судової влади щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.2013. № 3. С. 164–172.
67. Шевчук С. С. Законодавче регулювання статусу суддів в Україні: порівняльно-правовий аналіз. Право і суспільство. 2021. № 3. С. 215-222.
68. Щорічна доповідь Вищої ради правосуддя за 2023 рік «Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні», затверджена рішенням Вищої ради правосуддя від 27 червня 2024 року № 1999/0/15-24, URL: https://court.gov.ua/img/files/file_8950.pdf (дата звернення: 22.01.2025)
69. Юзікова Н.С. Судові та правоохоронні органи України : навчальний посібник /Н.С. Юзікова. – К., 2006.
70. Загальна теорія держави і права: підруч. для студентів юридичних 4 вищ. навч. закл. / [М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.]; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. Харків: Право, 2010. - 584 с.
71. Volkmann, U., & Blankenagel, A. The German Judiciary: Independence and Accountability in the Legislative Framework. German Law Journal. 2005. Vol. 6, No. 7. P. 865-888.
72. REPORT ON THE RULE OF LAW - Доповідь Європейської Комісії «За демократію через право» щодо верховенства права [Електронний ресурс].: URL:https://www.venice.coe.int/WebForms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011) 003rev-e(дата звернення: 22.01.2025)
73. Щорічна доповідь Вищої ради правосуддя за 2023 рік «Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні», затверджена рішенням Вищої ради правосуддя від 27 червня 2024 року № 1999/0/15-24, URL: https://court.gov.ua/img/files/file_8950.pdf (дата звернення: 22.01.2025)

74. Ковальський В. Деякі результати судової реформи, які визначили наші експерти. Юридичний вісник України. Квітень 2024. URL: https://yvu.com.ua/deyaky-rezultaty-sudovoyi-reformy-yaki-vyznachylynashi-eskperty/
75. Оніщук М. Незалежність системи правосуддя – маркер демократичних перетворень в Україні. Юридичний вісник України. Вересень 2023. URL: https://yvu.com.ua/mykola-onishhuk-nezalezhnistsystemy-pravosuddya-marker-demokratychnyh-peretvoren-v-ukrayini/
76. Мирове судочинство: як і навіщо це може працювати в Україні? Реанімаційний Пакет Реформ. 09.09.2024. URL: https://rpr.org.ua/news/myrove-sudochynstvo-iak-i-navishcho-tse-mozhe-pratsiuvaty-vukraini/
77. Мамченко Н. Один суддя працює за 22 суддів: що відбувається із навантаженням у судах. Судово-юридична газета. 25.07.2023. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/276688-odin-sudyarabotaet-za-22-sudey-chto-proiskhodit-s-nagruzkoy-v-sudakh.
78. Хрипун В. Потреба судів в заміні зношеної та застарілої комп'ютерної та оргтехніки складає більше 756 млн гривень – ДСА. Судово-юридична газета. 08.092024. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/309421-potrebnost-sudov-v-zamene-iznoshennoy-i-ustarevsheykompyuternoy-i-orgtekhniki-sostavlyaet-bolee-756-mln-griven-gsa.